

КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК ЮРИДИКАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ

**МИЛИЦИЯНЫН ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ Э.А. АЛИЕВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИИМ АКАДЕМИЯСЫ**

Д 12.19.592 Диссертациялык кенеш

Кол жазма укугунда
УДК: 342.55+342.553]:341(043.3)

Джумалиев Данияр Сардарбекович

**МАМЛЕКЕТТИК БИЙЛИКТИН ЖАНА ЖЕРГИЛИКТҮҮ ӨЗ
АЛДЫНЧА БАШКАРУУНУН ӨЗ АРА АРАКЕТТЕНҮҮСҮ:
КОНСТИТУЦИЯЛЫК ЖАНА ЭЛ АРАЛЫК УКУКТУК АСПЕКТТЕР**

12.00.02 – конституциялык укук, муниципалдык укук
12.00.10 – эл аралык укук, европа укугу.

юридикалык илимдеринин доктору
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек–2020

Диссертациялык иш Кыргыз мамлекеттик юридикалык университетинин конституциялык жана муниципалдык укук кафедрасында аткарылды

Илимий консультант: **Керезбеков Канат Керезбекович**
юридика илимдеринин доктору, профессор,
Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешинин депутаты

Расмий оппоненттер: **Сабитова Айнура Алимхановна**
юридикалык илимдеринин доктору, профессор,
Сорбонна- Казахстан институтунун директору
Базарбаев Эрлан Базарбаевич
юридикалык илимдеринин доктору, профессор,
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук
университетинин юридикалык факультетинин
укук таануу жана бажы иши кафедрасынын
башчысы
Кулдышева Гульсара Кенжеевна
юридика илимдеринин доктору, профессор,
Ош мамлекеттик университетинин юридикалык
факультетинин деканы

Жетектөөчү уюм: Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер
академиясынын саясий изилдөөлөр жана
экспертиза Борборунун мамлекет жана укук
бөлүмү, дареги: Бишкек ш., Чүй пр., 265а

Диссертация 2020-жылдын “18” декабрда саат 10.00до Кыргыз мамлекеттик юридикалык университетинин жана милициянын генерал-майору Э.А. Алиев атындагы Кыргыз Республикасынын ИИМ Академиясынын алдындагы юридика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча түзүлгөн Д 12.19.592 диссертациялык кеңештин отурумунда корголот. Дареги: Бишкек шаары, Чүй пр., 180 а. конференц-зал (ауд. 412).

Диссертация менен Кыргыз мамлекеттик юридикалык университеттин дареги: 720001, Бишкек ш., Чүй пр. 180а жана милициянын генерал-майору Э.А. Алиев атындагы КР ИИМ академиясынын дареги: 720083, Бишкек ш., Ч.Валиханов көч. 1а илимий китепканаларынан, ошондой эле диссертациялык кеңештин <http://www.ksla.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2020-жылдын 16 ноябрда таркатылды.

**Диссертациялык кеңештин окумуштуу
катчысы, ю.и.к.**

Анаркулова Э.С.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Мамлекеттик бийлик органдарында жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында жүргүзүлгөн реформалардын шартында теоретикалык деңгээлде мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара мамилелеринин мүмкүн болгон моделдерин ачып көрсөтүү маселеси, ошондой эле ошол өз ара мамилелердин моделинин өгөчөлүктөрүн белгилеп, аны реформалоо жолдорун аныктоо маселеси бүгүнкү күндө маанилүү жана актуалдуу болуп эсептелинет.

Изилдөө ишинин актуалдуулугу мамлекеттик бийлик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын жергиликтүү өз алдынча башкарууну уюштуруунун жана иш-аракетинин жалпы принциптерин аныктоо укугунун салыштыруу зарылдыгы менен аныкталат. Ошону менен катар, уюштуруунун жалпы принциптеринин мазмуну кандай экендигин, жергиликтүү өз алдынча башкарууну жөнгө салууда мамлекеттик бийлик ошол принциптердин чегинен чыга алабы, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун уюштуруу принциптердин бардыгы бир мыйзамдын ичинде топтолушу керекби деген суроолорду чечиш керек. Тийиштүү мыйзам канчалык даражада деталдаштыруу менен жергиликтүү өз алдынча башкаруунун негизин аныктоо керек экендиги да так эмес маселе болуп жатат. Мындан тышкары, мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүсү менен байланышкан укуктук көйгөйлөр тутумдуулуктун, макулдашуулуктун жоктугунан, бул чөйрөнүн ченемдик-укуктук жөнгө салуусунда болгон бир-бирине каршы келе тургандыктын кесепетинен келип чыгат. Белгилеп кеткен жана башка көйгөйлөр жана кайчылыктар ачык көрсөтүлүш керек, ал эми алардын себептери анализденип, көйгөйлөрдү чечүү варианттары сунушталыш керек.

Мамлекеттик бийликтин органдары менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өз ара аракеттенүүсүнүн жаатындагы эл аралык жана улуттук мыйзам чыгаруучулуктун өз ара катыш маселесин анализдөө азыркы өнүгүү баскычында эл аралык укуктун жалпыга таанылган принциптердин жана ченемдердин ролу жөнүндөгү маселени чечүүгө карата болгон жаңы мамилелерди издөө үчүн гана эмес, ошондой эле эл аралык-укуктук ченемдери жүзөгө ашырууга катышкан ички мамлекеттик укуктун субъекттери – мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары үчүн да өтө маанилүү жана зарыл.

Мамлекеттик бийлик органдарынын жана эл аралык органдарынын өз ара аракеттенүүсүн жөнгө салуучу Кыргыз Республикасынын мыйзам чыгаруусу жана эл аралык мыйзам чыгаруусу мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара мамилелеринин

Джумалиев Данияр Сардарбекович

МАМЛЕКЕТТИК БИЙЛИКТИН ЖАНА ЖЕРГИЛИКТҮҮ ӨЗ АЛДЫНЧА БАШКАРУУНУН ӨЗ АРА АРАКЕТТЕНҮҮСҮ: КОНСТИТУЦИЯЛЫК ЖАНА ЭЛ АРАЛЫК УКУКТУК АСПЕКТТЕР

юридикалык илимдеринин доктору
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Кагаздын форматы 60x84 1/16. Көлөм 2,5 о.б.б.

Тираж 100 экз. Заказ №50

Бишкек ш. Малдыбаева көчөсү, 34, б
Н.Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш
транспорт жана архитектура университети

эволюциясына таасир тийгизген жергиликтүү өз алдынча башкаруу жана мамлекеттик бийликтин органдарынын тутумунун тигил же бул элементтеринин белгилөө өзгөчөлүктөрү Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайыктуулугу жагынан кылдат изилдөө жүргүзүү керек. Мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара мамилелерин укуктук жөнгө салуусу менен байланышкан маселелердин изилдөөсү, бир жагынан, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик органдары жана башка жагынан жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ортосундагы мамилелерди шайкештөө үчүн, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун чыныгы калыптанышы жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз иш-аракетине жоопкерчилик принцибин иш жүзөгө ашыруу үчүн маанилүү илимий көйгөй болуп саналат.

Мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүсүнө тиешелүү теорияда жана практикада пайда болуучу бардык айтылып кеткен жана башка маселелер диссертациялык изилдөөнүн темасынын актуалдуулугун, маанилүүлүгүн шарттады.

Диссертациянын темасы ири илимий программалары жана негизги илимий-изилдөөчүлүк иштери менен байланышы. Диссертациянын темасы Кыргыз мамлекеттик юридикалык университетинин конституциялык жана муниципалдык укугунун кафедрасынын илимий-изилдөө ишинин планына кирет.

Изилдөө максаты. Диссертациялык иштин максаты болуп укук колдонуу процессинде Кыргыз Республикасынын мыйзам чыгаруунун колдонуудагы ченемдеринин теоретикалык-укуктук анализинин жана практикалык жактан ишке ашыруунун көйгөйлөрүн жана кемчиликтерин таап ачып көрсөтүү үчүн Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүсүндө болгон теоретикалык жана практикалык көйгөйлөрдү комплекстүү талдоо болуп эсептелинет.

Бул максатка жетүү үчүн диссертацияда төмөнкү маселелер коюлду:

- мамлекеттик бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын өз ара аракеттенүүсүнүн тарыхый өнүгүндө кароо, тарыхый салттардын азыркы күндөгү жагдайга таасир тийгизгендигин көрсөтүү, өз ара мамилелердин кийинки өнүгүү тенденцияларын аныктоо;

- Кыргыз Республикасында мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара мамилелеринин түзүлүп калган тутумуна анализ жүргүзүү;

- улуттук мыйзам чыгаруунун жана эл аралык укуктун ченемдеринин укук чыгаруу жана укук колдонуу процессиндеги ара катышын ачуу, Кыргыз Республикасынын укуктук системасына тышкы таасир кылуунун принциптерин жана чектерин белгилөө;

SUMMARY

on the dissertation research of **Dzhumaliyev Daniyar Sardarbekovich** on the theme "**Interaction of state power and local self-government bodies: constitutional and international legal aspects**" is a completed, comprehensive self-executed scientific research that fully corresponds to its structure and content of specialties 12.00.02 - constitutional and municipal law ; 12.00.10 - international law, European law.

Keywords: local self-government, bodies of local self-government, international law, implementation, public authorities, local budget, municipal property, bodies of state power, the interaction, the delegation of authority.

Object of research is the public relations developing in sphere of interaction of state power and bodies of local self-government.

The purpose of the dissertation research is a comprehensive analysis of theoretical and practical problems in the interaction of state power and local self-government in the Kyrgyz Republic for the subsequent identification of problems and shortcomings of theoretical and legal analysis and practical implementation of existing legislation of the Kyrgyz Republic in the process of law enforcement.

Methods of the research are the application of General scientific and private scientific methods of cognition of social processes and socio-legal phenomena, in particular: dialectical, historical, system-structural, logical, comparative, formal-legal, functional, etc.

Scientific novelty of the research lies in the fact that for the first time a comprehensive study of theoretical and practical problems arising in the process of the evolution of the interaction of state power and local self-government in the Kyrgyz Republic. The novelty of the work is determined by the presented analysis of national and international legislation in the field of interaction between public authorities and local self-government, as well as the prospects for changing legislation and identifying the consequences of the adoption of new norms.

The practical importance of research is to substantiate the most important areas of improvement of legal acts regulating the system of interaction between the state power and local self-government (on issues of delineation of powers between the levels of power, clarification of the status of certain types of municipalities, decisions by public authorities of local importance, participation of local self-government in civil turnover, inter-budgetary relations, etc.).

Field of use: this research can be used in the development and modernization of the constitutional, international municipal, legislation of the Kyrgyz Republic and in the educational process.

РЕЗЮМЕ

на диссертационное исследование Джумалиева Данияра Сардарбековича на тему «**Взаимодействие государственной власти и органов местного самоуправления: конституционные и международные правовые аспекты**», которое полностью соответствует по своей структуре и содержанию специальностям 12.00.02 – конституционное и муниципальное право; 12.00.10 – международное право, европейское право.

Ключевые слова: местное самоуправление, органы местного самоуправления, международное право, имплементация, государственные органы, местный бюджет, муниципальная собственность, органы государственной власти, взаимодействие, делегированные полномочия.

Объектом исследования являются общественные отношения, складывающиеся в сфере взаимодействия государственной власти и органов местного самоуправления.

Целью диссертационной работы является комплексный анализ теоретических и практических проблем при взаимодействии государственной власти и местного самоуправления в Кыргызской Республики для последующего выявления проблем и недостатков теоретико-правового анализа и практического воплощения действующих норм законодательства Кыргызской Республики в процессе правоприменения.

Методы исследования – это применение общенаучных и частнонаучных методов познания общественных процессов и социально-правовых явлений, в частности: диалектического, исторического, системно-структурного, логического, сравнительного, формально-правового, функционального и др.

Научная новизна работы заключается в том, что впервые предпринято комплексное исследование теоретических и практических проблем, возникающих в процессе эволюции взаимодействия государственной власти и местного самоуправления в Кыргызской Республике. Новизну работы обуславливает представленный анализ национального и международного законодательства в области взаимодействия органов государственной власти и местного самоуправления, также перспективы изменения законодательства и выявление последствий принятия новых норм.

Практическая значимость работы заключается в обосновании наиболее важных направлений совершенствования правовых актов, регулирующих систему взаимодействия государственной власти и местного самоуправления (по вопросам, разграничения полномочий между уровнями власти, уточнения статуса отдельных видов муниципальных образований, решения органами государственной власти вопросов местного значения, участия органов местного самоуправления в гражданском обороте, межбюджетных отношениях и др.).

Область применения: данное исследование может применяться при разработке и модернизации конституционного, международного муниципального, законодательства Кыргызской Республики и в образовательном процессе.

- мамлекеттик бийлик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын ортосундагы алып баруу предметтерди жана ыйгарым укуктарды чектөөнүн негизги маселелерин аныктоо;

- мамлекеттик бийлик менен жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүү тутумун өркүндөтүлүшүнүн практикалык маселелерин кароо жана аларды чечүү варианттарын сунуштоо;

- Кыргыз Республикасында мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өз ара аракеттенүүсүндө эл аралык укуктун ролун аныктоо;

- жергиликтүү өз ара башкаруунун ишин мамлекеттик бийлик жактан жөнгө салуунун өз ара байланышкан формаларын белгилөө;

- мамлекеттик бийликтин органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун экономикалык өз ара аракеттенүүнүн укуктук негиздерин анализдөө, көйгөйлөрдү таап көрсөтүү жана аларды чечүүнүн ыкмаларын сунуштоо;

- мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана кызмат адамдарынын алардын өз ара аракеттенүүсүндө жоопкерчиликтин бүтүн жалпы теоретикалык концепциясын түзүүгө түрткү болгон жыйынтыктарды жана сунуштоолорду туюнтуу;

- Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара мамилелеринин эффективдүүлүгүн жогорулатуу боюнча корутундуларды жана сунуштарды туюндуруу.

Иштин илимий жаңычылдыгы мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүү эволюциясынын процессинде келип чыккан теоретикалык жана практикалык көйгөйлөрдүн комплекстүү изилдөөсүн жүргүзүүнү биринчи иретте аракет жасоодо камтылат. Иштин жаңычылдыгы мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүү жаатында улуттук жана эл аралык мыйзам чыгаруунун көрсөтүлгөн анализи, ошондой эле мыйзам чыгарууну өзгөртүү перспективасы жана жаңы ченемдерди кабыл алуунун кесепеттерин таап белгилөөсү шарттайт.

Иште мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүсүн түзүү тажрыйбасынын олуттуу өзгөчөлүктөрү теоретикалык мамилелер менен айкалышат, бул мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара мамилелердин өнүгүү тенденцияларын аныктоого, алардын укуктук жөнгө салуусунун тажрыйбасын мыктылоого мүмкүндүк берет.

Изилдөө жыйынтыктарынын тажрыйбалык маанилүүлүгү мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүү тутумун жөнгө салуучу укуктук актылардын мыктылоонун (бийлик деңгээлдердин ортосунда ыйгарым укуктарды чектөө,

муниципалдык түзүмдөрдүн айрым түрлөрүнүн статусун тактоо, жергиликтүү маанидеги маселелерди мамлекеттик бийлик тарабынан чечүү, жарандык жүгүртүмдө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын катышуусу, бюджет аралык мамилелердин маселелери боюнча) маанилүү багыттарын негиздөөдө камтылат.

Теоретикалык жана башка көйгөйлөрдүн комплекстүү изилдөөсү, мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара мамилелеринин түзүлгөн практикасын анализдөөсү жана баалоосу, кенемтелерди жана кемчиликтерди таап белгилөө мамлекеттик бийлик менен жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара мамилелеринин көйгөйлөрүн иштеп чыгарууга салым кошкон бир катар жыйынтыктарды, сунуштарды, чечимдерди коргоого көрсөтүүгө мүмкүндүк берет.

Коргоого чыгарыла турган диссертациянын негизги жоболору:

1. Муниципалдык башкаруунун дуализм теориясын колдонуунун тажрыйбалык маанилүүлүгүн жергиликтүү башкаруунун өз алдынча жана өзүнүн жоопкерчилигинин астында жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүү, ошол эле убакта, жергиликтүү өз алдынча башкаруу берилген мамлекеттик маанидеги маселелерди чечүүдө мамлекеттик бийлик органдарын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарын камтыган жалпы элдик бийликтин бирдиктүү тутумунун чегинде аракеттенүү укугун таануу мүмкүнчүлүгүн бергендиги негизделенет.

2. Мамлекеттик бийликтин органдары жана жергиликтүү өз ара башкаруу органдарынын өз ара аракеттенүүсүнүн жаатында улуттук жана эл аралык мыйзам чыгаруунун анализинин негизинде, диссертанттын пикири боюнча, төмөнкү мыйзам жактан бекитүүгө муктаж болгон принциптерге: максатка ылайыктуулук, өзүнүн компетенциялардын чегинде мамлекеттик бийлик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын өз алдынчалыгы, тең укуктуулук, башка муниципалдык түзүмдөрдүн кызыкчылыгын кысууга жол берилбегендик, кызыкчылыктар боюнча макулдашуу, ресурстар менен камсыздандырылгандык, өз ара жоопкерчилик принциптерине негизделиши керек.

3. Ченемдик-укуктук актылардын анализинин негизинде мамлекеттик бийлик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча органдардын өз ара аракеттенүүсүнүн конституциялык жана эл аралык-укуктук принциптердин классификациясы сунушталат.

4. Мамлекеттик бийлик органдарын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын ортосундагы жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүү боюнча ыйгарым укуктарын чектөө маселесинде аныкталгандык эместик, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын иш аракетинин так стандарттардын жоктугу жергиликтүү өз алдынча башкаруунун

Джумалиев Данияр Сардарбековичтин 12.00.02-конституциялык укук: муниципалдык укук; 12.00.10.-эл аралык укук; европа укугу адистери боюнча “Мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүсү: конституциялык жана эл аралык укуктук аспектер” аттуу темадагы юридикалык илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертациялык изилдөөсүнө

РЕЗЮМЕ

Негизги сөздөр: жергиликтүү өз алдынча башкаруу, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, мамлекеттик органы, эл аралык укук, имплементация, жергиликтүү бюджет, муниципалдык менчик, мамлекеттик бийликтин органдары, өз ара аракеттенүү, мамлекеттик ыйгарым укуктары.

Изилдөөнүн объектиси болуп Кыргыз Республикасында мамлекеттик бийлик жана өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүдөгү мамилелери болуп саналат.

Диссертациялык иштин негизги максаты. Диссертациялык иштин максаты болуп укук колдонуу процессинде Кыргыз Республикасынын мыйзам чыгаруунун колдонуудагы ченемдеринин теоретикалык-укуктук анализинин жана практикалык жактан ишке ашыруунун көйгөйлөрүн жана кемчиликтерин таап ачып көрсөтүү үчүн Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүсүндө болгон теоретикалык жана практикалык көйгөйлөрдү комплекстүү талдоо болуп эсептелинет.

Изилдөөнүн усулдары – бул коомдук процесстерди жана социалдык укуктук көрүнүштөрдү, тактап айтканда: диалектикалык, тарыхый, тутумдуу-түзүмдүк, логикалык, салыштырмалуу, формалдык-укуктук, функционалдык жана башкаларды таанып билүүдө жалпы илимий жана жеке илимий методдорду колдонуу.

Иштин илимий жаңычылдыгы: мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүү эволюциянын процессинде келип чыккан теоретикалык жана практикалык көйгөйлөрдүн комплекстүү изилдөөсүн жүргүзүүнү биринчи ирет аракет жасоодо камтылат. Иштин жаңычылдыгы мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүү жаатында улуттук жана эл аралык мыйзам чыгаруунун көрсөтүлгөн анализи, ошондой эле мыйзам чыгарууну өзгөртүү перспективасы жана жаңы ченемдерди кабыл алуунун кесепеттерин таап белгилөөсү шарттайт.

Иштин практикалык маанилүүлүгү мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүү тутумун жөнгө салуучу укуктук актылардын мыктылоонун (бийлик деңгээлдердин ортосунда ыйгарым укуктарды чектөө, муниципалдык түзүмдөрдүн айрым түрлөрүнүн статусун тактоо, жергиликтүү маанидеги маселелерди мамлекеттик бийлик тарабынан чечүү, жарандык жүгүртүмдө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын катышуусу, бюджетаралык мамилелердин маселелери боюнча) маанилүү багыттарын негиздөөдө камтылат.

Колдонуу тармагы: бул изилдөөнү Кыргыз Республикасынын конституциялык, эл аралык, муниципалдык, мыйзамдарын иштеп чыгууда жана жаңылоодо жана билим берүү процессинде колдонууга болот.

15. Джумалиев Д.С. Проблемы взаимодействие органов государственной власти и органов местного самоуправления [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Modern Science International scientific journal. – № 9, – 2017. – С. 77-80

16. Джумалиев Д.С. Основные теории возникновения органов местного самоуправления и государственной власти [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Modern Science International scientific journal. – № 10, – 2017. – С. 187-189

17. Джумалиев Д.С. Правовая природа возникновения органов государственной власти и органов местного самоуправления в зарубежных странах [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Modern Science International scientific journal. – № 10, – 2017. – С.190-193

18. Джумалиев Д.С. Имплементация норм международного права в формах воздействия государство на местное самоуправление [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Modern Science International scientific journal. – № 11, – 2017. – С.86-88

19. Джумалиев Д.С. Проблемы соотношения норм международного права и национального законодательство в процессе взаимодействия самоуправления [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Modern Science International scientific journal. – № 11, – 2017. – С.88-90

20. Джумалиев Д.С., Апышев А.А. Правовое регулирование взаимоотношений между республиканским и местными бюджетами Кыргызской Республики [Текст] / Д.С. Джумалиев, Апышев А.А. / Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – № 2/8, – 2017. – С. 272-274.

21. Джумалиев Д.С., Апышев А.А. Некоторые вопросы правового регулирования муниципальной собственности на землю в Кыргызской Республике [Текст] / Джумалиев Д.С., Апышев А.А. / Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – № 2/9, – 2017. – С. 237-240.

көптөгөн уюштуруучулук жана финансылык көйгөйлөрдүн себеби экендиги негизделенет.

5. Мамлекеттик бийлик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын уюштуруусун жана иш аракетин жөнгө салуучу Кыргыз Республикасынын ченемдери алардын компетенцияларына тиешелүү болгон маселелерди чечүүдөгү өз ара аракеттенүүсүнө тийгизген терс таасири негизделенет.

6. Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзам чыгаруусу эл аралык укукка шайкештигин камсыз кылуунун мамлекеттик каражаттарынын эффективдүүлүгүнүн начардыгы жөнүндө корутунду чыгарылат жана алардын өзгөчө мамлекеттик бийлик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын иш аракетиндеги иштиктүүлүгүн, таасирдүүлүгүн жогорулатуу жөнүндөгү сунуштоолор айтылат.

7. Мамлекеттик бийлик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын иш аракетин жүзөгө ашыруу механизмдеринин жана ыкмаларынын эл аралык тажрыйбасын изилдөөнүн негизинде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына мамлекет тараптан таасир этүү формалары белгиленген жана иретке салынган.

8. Жергиликтүү бюджеттердин өз алдынчалыгын камсыз кылуу үчүн жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өзүнүн кирешелерин жана чыгымдарын пландаштырууда мүмкүнчүлөктөрүн кеңейтүүсүн, жергиликтүү бюджеттерди финансылык ресурстардын негизделбеген азайтуусунан коргоосун камсыз кыла турган жергиликтүү бюджеттердин кирешелерде өзүлөрүнүн кирешелеринин конкреттүү тизмегин жана өлчөмүн мыйзам тараптан белгилөө маанилүү экендиги негизделенет.

9. Азыркы убакта мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана кызмат адамдарынын өз ара жоопкерчилиги жөнүндө ченемдери жок экендиги ачып көрсөтүлгөн. Ошону менен бирге, биздин көз карашыбыз боюнча, мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун тендик тууралуу конституциялык принцибинен алардын өз ара жоопкерчилигинин болуу мүмкүндүгү келип чыгат. Жоопкерчиликтин эки жактуулук мүнөзү мамлекеттик бийлик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун байланышынын эки жактуулук мүнөзү менен аныкталат.

10. Мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын өз ара аракеттенүүсүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатуу боюнча максатка багытталган чаралардын комплексин жүргүзүү керектиги сунушталат. Мисалы, көптөгөн укуктук ченемдер бир бирине карама-каршы болгонуна себептүү, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын жана мамлекеттик бийлик органдардын иш аракетин жөнгө салуучу мыйзам чыгаруу актыларына өзгөрүүлөрдү киргизүүнүн жөнү бар.

Юридикалык илимге **изденүүчүнүн жеке салымы** изилдөөнүн жаңычылдыгы менен, актуалдуу көйгөйлөрдү чечүү аракети жана мамлекеттик бийлик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара мамилелердин жаатында мыйзам чыгарууну өркүндөтүү аракети менен аныкталат. Коргоого коюлган жоболор диссертант тарабынан жекече иштелип чыкты.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыктары жана алардын негизинде жасалган корутундулар жана сунуштар Кыргыз мамлекеттик юридикалык университетинин конституциялык жана муниципалдык кафедрасынын кеңейтилген отурумда талкулоо процессинде апробацияны өттү. Диссертациянын негизги жоболору көп сандагы илимий-практикалык конференцияларда, тегерек столдордо жана семинарларда баяндама катары жасалган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу. Диссертациялык изилдөө процессинде алынган илимий жыйынтыктары толугу менен автордун 21 илимий басылмаларда чагылдырылган.

Диссертациянын түзүмү. Диссертация Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын тийиштүү талаптарына ылайык аткарылган. Анын түзүмү изилдөөнүн максаты жана маселелери менен аныкталат жана киришүүдөн, он үч бөлүмдү камтыган беш главадан, жыйынтыктардан жана колдонулган адабияттардын тизмесинен турат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын актуалдуулугу негизделет, изилдөөнүн максаты жана милдеттери аныкталат, коргоого коюлган негизги жоболор туюнтулат, диссертациянын жаңычылдыгы, анын практикалык мааниси ачылат жана алынган натыйжаларды апробациялоо тууралуу маалыматтар келтирилет.

Биринчи глава – «Мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарын уюштуруунун укуктук модели» – үч бөлүмдөн турат жана аларда мамлекеттик бийлик менен өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүсүнүн мүмкүн болгон моделдери каралат. Мамлекеттик жана муниципалдык бийликтин өз ара аракеттенүүсүнүн моделдеринин классификациясы берилген, ошондой Кыргыз Республикасында колдонуудагы модель аныкталган.

Биринчи главанын «Мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун укуктук табияты» аттуу биринчи бөлүмүндө мамлекеттик бийликтин жана өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүсүнүн чегинде бийликти уюштуруу жана

3. Джумалиев Д.С. Общие теоритические аспекты местного самоуправления [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Вестник Кыргызской государственной юридической академии № 1, 2014. – С.48-50.

4. Джумалиев Д.С. Принципы местного самоуправления Кыргызской Республики [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Вестник Кыргызской государственной юридической академии. № 1, 2014. – С.50-53.

5. Джумалиев Д.С. Проблемы систематизации нормативно-правовых актов органов местного самоуправления [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Вестник Кыргызской государственной юридической академии. № 2, 2014. – С.79-82.

6. Джумалиев Д.С. Система нормативных правовых актов муниципального образования: состояние, проблемы и перспективы развития [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Вестник Кыргызской государственной юридической академии. № 2, 2014. – С.82-84.

7. Джумалиев Д.С. Муниципальная власть [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Вестник Кыргызской государственной юридической академии. № 4, 2015. –С. 21-23.

8. Джумалиев Д.С. Понятие и принципы местного самоуправления [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Вестник Кыргызской государственной юридической академии. № 2, 2015. – С.22-25.

9. Джумалиев Д.С. Модели взаимоотношений государственной власти и местного самоуправления [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Вестник Кыргызской государственной юридической академии. № 3, 2016. – С. 47-51.

10. Джумалиев Д.С. Проблемы в построении эффективной модели взаимоотношений государственной власти и местного самоуправления [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Вестник Кыргызской государственной юридической академии. № 3, 2016. – С. 51-54

11. Джумалиев Д.С. Проблемы, препятствующие эффективному осуществлению деятельности органов местного самоуправления [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Вестник Кыргызской государственной юридической академии. № 2, 2017. – С. 63-68

12. Джумалиев Д.С. Роль международно-правовых актов в становлении института местного самоуправления в Кыргызской Республике [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Modern Science International scientific journal. – № 8, – 2017. – С. 47-50

13. Джумалиев Д.С. Пути повышения эффективности взаимодействия государственной власти и местного самоуправления [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Modern Science International scientific journal. – № 8, – 2017. – С. 51-54

14. Джумалиев Д.С. Государственная власть и местное самоуправление в системе осуществления власти [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Modern Science International scientific journal. – № 9, – 2017. – С.73-76

жөнүндө ченемдери жок. Биздин пикирибиз боюнча, мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун теңдик тууралуу конституциялык принцибинен алардын өз ара жоопкерчилигинин болуу мүмкүндүгү келип чыгат. Жоопкерчиликтин эки жактуу мүнөзү мамлекеттик бийлик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун байланышынын эки жактуу мүнөзү менен аныкталат.

11. Кыргыз Республикасынын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» мыйзамы жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын жана кызмат адамдардын мамлекет алдында жоопкерчиликтин эки түрүн белгилейт: башкарууда мыйзамдуулук принцибин бузуу үчүн жоопкерчилик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун берилген ыйгарым укуктарды эффективдүү эмес аткаргандыгы үчүн жоопкерчилик.

Азыркы учурда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын жана кызмат адамдарынын берилген мамлекеттик ыйгарым укуктарды эффективдүү эмес же жетишерлик эффективдүү эмес жүзөгө ашыргандыгы үчүн жоопкерчиликтин башталышынын механизми жок. Бул көйгөйдү чечүү мүмкүндүктөрүн иште белгиленип кеткен.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары гана эмес берилген мамлекеттик ыйгарым укуктарды аткарышы үчүн жоопкерчиликти алуу керек деп айтсак болот. Мамлекеттик бийлик органдары да жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарын берилген айрым мамлекеттик ыйгарым укуктарды жүзөгө ашырууда зарыл болгон финасылык жана материалдык ресурстарды камсызкылбагандыгы үчүн жоопкерчиликти алыш керек.

Каралган суроолор, сунуштар, сунуштоолор мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүсүнүн глобалдык көйгөйүн жалпы жонунан гана козгоп кетет.

Албетте, козголгон тема түрдүү багыттагы илимпоздордун, практиктердин көңүлүн талап кылат, мамлекеттик жана муниципалдык башкаруунун бир катар маселелерин көтөрөт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА БАСЫЛЫПЧЫККАН ИШТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Джумалиев Д.С. Правовые основы организации и деятельности органов местного самоуправления Кыргызской Республики [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Вестник Национальной академии наук Кыргызской Республики. №1, 2013. – С.141-144.

2. Джумалиев Д.С. Представительные органы местного самоуправления как ключевые элементы формирования системы органов местного самоуправления в Кыргызской Республике [Текст] /Д.С. Джумалиев/ Вестник Национальной академии наук Кыргызской Республики. №1, 2013. – С.144-147.

жүргүзүү маселелери каралган жана ушуга байланыштуу алардын ара катышы жагынан ушул категориялардын мазмунуна карата негизги көз караштар анализделген.

Ата мекендик жана чет өлкөлүк илимпоздордун тарабынан «мамлекеттик бийликтин категорияларынын» изилдөөсүнө көптөн көп көңүл бурулган. Бийлик маселеси юриспруденция тармагында гана эмес, бардык коомдук илимдерде изилденет, анткени бийлик элдердин туруктуу биригүүсү бар болгон бардык тармактарда жүргүзүлөт. Ушуну менен анын коомдук маңызы түшүндүрүлөт. Бийлик феноменин изилдөөсү маанилүү багыттардын жана көптөгөн коомдук илимдердеги билим тармактарынын калыптанышына алып келди.

Кыргызстанда юридикалык адабиятта мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өз ара аракеттенүү көйгөйлөрүнө чоң көңүл бурулган. Ошону менен бирге, Кыргызстанда мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун укуктук табиятына арналган атайын изилдөөлөр жүргүзүлгөн эмес. Бул иши атайын изилдөөлөрдүн негизинде жазылган жана алардын жыйынтактары ар түрдүү булактарда чагылдырылган.

Мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдарынын өз ара аракеттенүүсүн изилдөөсүнө төмөнкү совет жана азыркы доордогу көрүнүктүү чет элдик илимпоздор өзгөчө салым кошушкан: С.А. Авакьян, Г.А. Алибаева, С.Т. Алибеков, М.В. Баглай, М.Т. Баймаханов, Г.В. Барабашев, Е.В. Белоусова, С.Н. Бондарь, В.И. Васильев, Л.А. Велихов, А.Д. Дарханбаева, Ю.А. Дмитриев, А.Е. Жатканбаева, Л.Т. Жанузакоева, А.Б. Жумадилова, Е.И. Козлова, М.А. Краснов, Ю.А. Крохина, О.Е. Кутафин, И.И. Овчинников, В.Н. Постовой, Г.С. Сапаргалиев, Е.А. Суханов, Ю.А. Тихомиров, В.И. Фадеев и ряд других авторов.

Бул көйгөйдүн ар түрдүү маселелери Кыргыз Республикасында төмөнкү ата мекендик илимпоздордун: С.А. Алымкуловдун, Б.Д. Асанкуновдун, М.А. Ахметовдун, Э.Б. Базарбаевдин, Э.Ж. Бейшембиевдин, З.Ш. Бейшеналиевдин, Б.С. Дубанаевдин, Э.Э. Дуйсеновдун, К.К. Кербезбековдун, А.А. Карашевдин, А.О. Кожошевдин, О.М. Коркмазовдун, Г.К. Кулдышеванын, А.А. Кутановдун, Э.Н. Рахимбаевдин, Б.Дж. Рысмендеевдин, О.С. Тарбинскийдин, Н.М. Тюлюндиеванын, Н.Т. Шериповдун эмгектеринде чагылдырылган.

Булактардын өзгөчө топтомун мамлекеттик бийликти жана жергиликтүү өз алдынча башкарууну уюштуруунун жана иш аракетинин көйгөйлөрү боюнча А.А. Акмалованын, А.А. Ежкованын, Е.М. Ковешниковдун, С.Г. Наймушинанын, Л.М. Пешиндин, Д.А. Писаревдин, Д.А. Полошенконун, А.С. Сыдыгалиеванын, Н.В. Талалаевдин, Н.А.

Тарасьяндын, М.З. Фегиндин, Л.Р. Шамасованын, И.А. Шевчикдин диссертациялык изилдөөлөрү түзөт.

Юридикалык илимде бийлик мамилелерин жөнгө салуу маселесин конституциялык укук изилдейт. Ошону менен бирге тарыхый ретроспекциясындагы «мамлекеттик бийлик» жана «жергиликтүү өз алдынча башкаруу» категориялардын ара катышы – бул мамлекет жана укук теориясы жана тарыхы тармагына тиешелүү маселе.

Мамлекеттик бийликтин маңызына карата болгон негизги түшүнүктөрдү кароо максатында биринчиден үстөмдүк теориясын кароодон баштаганы максатка ылайыктуу деп эсептебиз, анткени бул теориялар пайда болуу мезгили боюнча да, түшүнүк аппараты иштелип чыгышы боюнча да биринчилерден болуп эсептелинет. [Ожегов, С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. 18-е изд. М., 1986, 74 б.]

Мамлекеттик бийликти үстөмдүк, мамлекеттин күчүн көрсөтүү катары кароочу теорияларды байыркы авторлордон да тапса болот. Сөз, албетте, мамлекеттик бийликти күч менен толук бойдон бирдей нерсе деп билүү жөнүндө эмес. Өз убагында Аристотель «жалпы тиричилик аракеттин ыкмасы катары эркиндүү адамдардын мамилелешүүсү бар жерде гана мамлекет бар боло алат» деп белгилеген [Аристотель. Политика. Афинская политика[Текст]/Предисл. Е.И. Темнова. - М.: Мысль, 1997. – 231 б.]

Ошондо үстөмдүк менен баш ийүүнүн ортосундагы байланыштар социалдык уюштуруунун формаларына катарына кошулат.

«Коомдук макулдашуу (өз алдынча башкаруу)» көз карашы бийликти жүргүзүүнүн адеп-ахлак-этикалык жана кесипкөй аспектирине чоң маани берет.

«Коомдук макулдашуу (өз алдынча башкаруу)» теориялардын чегинде мамлекеттик бийликтин маңызына карата конфликтологиялык көз карашты белгилеп кетсек болот. Анын өзгөчөлүгү үч элементтүү модель катары каралган бийлик мамилесин ачууда турат. Башкы аракеттеги субъекттер бул конфликтте болгон тараптар, мамлекеттик бийлик адатынча көз каранды эмес жана эч бир тарапка кошулбаган калыс жак болот. Европалык либералдуу салт «мамлекет жарандардын ортосунда жароокер жараштыруучу» катары калыс жак ишин жүргүзүш керек. [Пейрсфит А. Еще одно усилие, г-н Президент... [Текст] / Пейрсфит А. - М.: Прогресс, 1986, - 179 б.]

Мындан да негиздүрөөк болгон консенсустук көз карашты айтып кетсек болот, бул көз караш боюнча бийлик адамдын аракет кылуу мүмкүнчүлүгүнө гана эмес, ошондой эле башкалар менен биригишип бир макулдукка келишип аракет кылууга ылайык келет. Мындан тышкары, Х. Арентс «зомбулукту колдонуу – бул бийликти жүргүзүү эмес, анын

бийлик органдарына жүктөлүш керек» деген жергиликтүү өз алдынча башкаруунун Европалык Хартиясынын ченеми туура эмес деп эсептейбиз. Биздин көз карашыбыз боюнча, мамлекетти башкаруунун жалпы принципи болуп ыйгарым укуктарды эң эле эффективдүү аткара ала турган органдарга жүктөө саналат. Ар кандай учурларда бул мамлекеттик бийлик органдары да жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары да боло алат. Муну дайыма эле аныктоого мүмкүн эмес, ошондуктан мамлекеттик бийликтин органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары ыйгарым укуктарды өз ара өткөрүп берүү жөнүндө маселени өз алдынча чечүү укугуна ээ болуш керек.

10. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан айрым ыйгарым укуктарды жүзөгө ашыруудагы эң көйгөйлүү маселе болуп тийиштүү каржылоонун жоктугу. Конституциялык ченемдерге карабастан, мыйзам чыгаруучу да, укук чыгаруучулуктун субъекттери жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына айрым ыйгарым укуктарды тийиштүү финансылык жана материалдык камсыздоосу жок өткөрүп берет. Мындай жагдайдын бар болушу, биздин көз караш боюнча, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына берилген айрым мамлекеттик ыйгарым укуктардын жетишсиз каржылоо үчүн мамлекеттик бийлик органдарынын жоопкерчилигинин эч кандай механизмдери алдын ала каралбагандыгы менен байланыштуу. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун бул ыйгарым укуктарды эффективдүү эмес аткаргандыгы үчүн жоопкерчиликтин механизми да иштетпейт.

Мамлекеттик бийлик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын эффективдүү өз ара аракеттенүүсүнүн жүзөгө ашыруусу «өйдө» жактан же «төмөн» жактан жүргүзүлгөн туура уюштурулган тыгыз өз ара аракеттенүүдө гана эмес мүмкүн болот. Аталып кеткен өз ара аракеттенүүнүн вертикалдык формаларынан башка горизонталдык формаларды да белгилеп кетиш керек. Бул туруктуу же убактылуу негизде иштеген жумушчу группалардын жана комиссияларынын биргелешкен көп тармактуу көп деңгээлдүү тутуму болушун белгилейт.

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына жүргүзүлгөн анализдин негизинде төмөнкүдөй жыйынтыкка келдик: мамлекеттик бийлик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун алып баруу предметтеринин жана ыйгарым укуктарынын так болгон чектөөсү жок. Бул жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын иш аракет маселелерин, анын ичинде, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына мамлекеттик ыйгарым укуктарын берүү маселесин эффективдүү чечүүгө тоскоолдук кылат.

Азыркы убакта мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын жана кызмат адамдарынын өз ара жоопкерчилиги

перспективдүү вариант катары жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдарына мамлекеттик ыйгарым укуктарын берүү жолу каралат. Биздин оюбуз боюнча, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдарына айрым мамлекеттик ыйгарым укуктарын берүү жөнүндө айтпай эле коюш керек, анткени көптөгөн жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдары ченемдик актыларына ылайык мурдатан эле ондогон ушундай ыйгарым укуктарын аткарып келе жатышат. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдарына берилген айрым мамлекеттик ыйгарым укуктардын жүзөгө ашыруунун эффективдүүлүгүн жогорулатуу үчүн төмөнкү чараларды колдонуу зарыл: жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан жүзөгө ашырылып жаткан мамлекеттик ыйгарым укуктардын текшерүүсүн жүргүзүү. Бул жерде биринчи иретте өткөрүп берилген айрым ыйгарым укуктардын каржылоодогу жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын керектөөлөрүн ачып көрсөтүү зарыл, бул максаттарга жумшала турган чыгымдарды абсолюттук суммада көрсөтүү керек. Мында мамлекеттик ыйгарым укуктар деп формалдуу жергиликтүү, маңызы боюнча мамлекеттик ыйгарым укуктарды, аларды чечүүдө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары эч кандай өз алдынчалыкка ээ болбойт деп түшүнүш керек.

Өткөрүлүп берилген ресурстардын пайдалануу эффективдүүлүгүн аныктоо максатында жергиликтүү өз алдынча башкаруу тарабынан берилген ыйгарым укуктардын жүзөгө ашыруунун анализин жүргүзүү.

Алынган маалыматтардын негизинде айрым берене боюнча чыгымдардын ченемдерин көрсөтүү менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан жүзөгө ашырылып жаткан мамлекеттик ыйгарым укуктардын каржылоо планын түзүү керек. Инфляцияга ылайык индекс тештирилген сумманы жыдык трансферттер түрдө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарга өткөрүп берүүнүн жөнү бар десек болот.

9. Биздин көз карашыбыз боюнча, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдарына мамлекеттик ыйгарым укуктарын берүү алардын макулдугу менен гана жүргүзүлүш керек.

Биздин пикир боюнча, айрым мамлекеттик ыйгарым укуктардын өткөрүп берүүсү, алар мыйзам тарабынан каралгандан кийин, мамлекеттик бийлик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдын ортосундагы келишим аркылуу жолжоболоштуруунун жөнү бар.

Мындай келишим көптөгөн Кыргыз Республикасынын мыйзамдары менен бекитилет, бирок, практикада аз санда колдонулат.

Биз жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдарынын ыйгарым укуктарын мамлекеттик бийлик органдарына берүүсүнө ошол мамлекеттик органдар аларды эффективдүүрөк жүзөгө ашырууга жөндөмдүү богондо гана жол берилет деп ойлойбуз. Ушуга байланыштуу «мамлекеттик ыйгарым укуктарды жүзөгө ашыруу, адатынча жарандарга жакын болгон

жоктугу», «зомбулук башталган жерде, бийлик бүтөт» деп айткан. [Arendt H. Macht und Gewalt. [Текст] / Arendt H. - München, 1970. P. 30.]

«Өз алдынча башкаруу» категориясын карасак, ал европалык укук ойдо XVIII - XIX кылымдардын чегинде мамлекеттик бийликти жүргүзүүнүн чектери жөнүндөгү маселени талкулоо менен байланыштуу пайда болгон. Так ушул мезгилде илимий колдонууда «өз алдынча башкаруу» түшүнүгү киргизиле башталат. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун мазмунунун анализи ал башкаруу коомдо жүргүзүлгөн белгилүү бир бийлик, бирок мамлекеттик бийликтен айырмаланган башка бийлик катары кароо менен бирге жүргүзүлгөн. Бул маселе мамлекеттик эгемендүүлүк, бийликтин бөлүнүшү маселелери, полициялык абсолюттук мамлекеттердин идеялары жана тажрыйбаларына теоретикалык жактан каршы салмак катары министрликтердин жоопкерчилиги менен кошо каралган. [Пешин, Н.Л. Государственная власть и местное самоуправление в России: проблемы развития конституционно-правовой модели и практики взаимоотношений [Текст]: дис... на соискание ученой степени доктора юридических наук: 12.00.02 / Н.Л.Пешин. - М., 2007. -С.]

Каралып жаткан мезгилде жергиликтүү өз алдынча башкаруунун универсалдык аныктамалары сунушталган. Мисалы, М.А. Курчинский жер-жерлердеги өз алдынча башкаруу коом бардык жергиликтүү муктаждыктарды өзү жетектейт деп айткан [Курчинский, М.А. Муниципальный социализм: (задачи городского хозяйства) [Текст]:/ М.А. Курчинский. - СПб., 1906. - С. 27.]. В.В. Погосскийдин пикири боюнча, жергиликтүү өз алдынча башкаруу «калк тарабынан шайланган адамдар аркылуу башкаруу» [Погосский, В.В. Местное самоуправление на демократических началах [Текст]: /В.В. Погосский. - М., 1917. - С. 6].

О.М. Коркмазовдун көз карашы боюнча, жергиликтүү өз алдынча башкаруу – бул Конституция тарабынан таанылган жана өзүнүн кызыкчылыктарына жумшалган, белгиленген ыйгарым укуктардын чегинде өзүнүн жоопкерчилигинин астындагы муниципалдык түзүмдүн өзүн жетектөөгө мамлекет тарабынан кепилденген укугу [Коркмазов, О. М. Муниципальное право Кыргызской Республики [Текст]: учебник для юридических вузов. / О.М. Коркмазов. – Бишкек, 2003. – С. 31.].

Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун көрүнүшү анын жалпы элдик-бийликтик табиятына негизделет. Кыргыз Республикасында расмий түрдө «өз алдынча башкаруу» термини колдонулат. Азыркы убакта Кыргыз Республикасында «жергиликтүү өз алдынча башкаруу» термини расмий түрдө бийлик, бийликтин түрү катары, мисалы, Кыргыз Республикасынын Конституциясында колдонулат. Кыргыз Республикасынын Конституциясында «органдар, бийликтер» деген түшүнүк өзүнөн өзү алардын мамлекеттик табиятын күбөлөндүрбөйт деп белгиленген, анткени

жалпы элдик бийлиги муниципалдык органдардын жалпы элдик ишмердүүлүктүн формасында жүргүзүлөт [Коркмазов, О. М. Правовые проблемы становления местного самоуправления в Кыргызстане. [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук. О.М. Коркмазов. – Бишкек, 2011. – С. 28.].

Бүгүнкү күндө илимде муниципалдык бийлик институтунун белгилери айкын белгиленет. Тийиштүү көз караш Кыргыз Республикасынын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» мыйзамына ылайык мыйзам чыгаруу түрүн тапкан. Мыйзамда Кыргыз Республикасындагы жергиликтүү өз алдынча башкаруу бул элдин өз бийлигин жүргүзүү формасы деп бекитилген. Европалык салтта жергиликтүү өз алдынча башкаруу мамлекеттик бийлик менен кошо болгон толук укуктуу бийлик институту катары каралат.

Жергиликтүү өз алдынча башкарууга карата болгон дуалисттик көз караш кыйла натыйжалуу деп айтсак болот, ал жергиликтүү өз алдынча башкаруунун эки жактуу мүнөзүн билдирет жана муниципалдык бийликтин табиятында мамлекеттик да, коомдук белгилерин белгилейт. Ушул дуализмдин себебинен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүдө өз алдынча болушат жана ошондой эле бир мезгилде жергиликтүү деңгээлде мамлекеттик маселелерди чечүүдө мамлекет менен бирге бир бүтүндү түзөт. [Полощенко Д.А. Соотношение государственной власти и местного самоуправления в Российской Федерации. [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук. /Д.А. Полощенко.- М., 2010. -С. 35].

Ошентип, жалпы элдик мүнөз жана бийликтин табияты мамлекеттик жана жергиликтүү (муниципалдуу) бийликтерди бириктирет. Эскертпелер кетүүчү нерсе, илимде мамлекеттик бийликтин жана өз алдынча башкаруунун маңызына карата бирдиктүү көз караш түзүлө элек. Азыркы мезгилдеги укуктук илим бийлик жана бийлик кылууну түшүнүүдө бирдиктүү аныктаманы же бирдиктүү методологияны издөөгө караганда айкындуулукту артык коюп жатат. Жалпы элдик бийликти, анын ичинде мамлекеттик жана жергиликтүү бийликтерди, түшүнүү, андагы «үстөмдүк» жана «өз алдынча башкаруунун» башталыштарынын ара катышы – бул кылымдык көйгөйлөрдүн бири жана бул көйгөйдү толук жана талашсыз чечүү ыкмасы азырынча жок окшойт. Өз иретинде, коз караштардын көптүгү жана аныктамалардын ар түрдүүлүгү «мамлекеттик бийлик» жана «жергиликтүү өз алдынча башкаруу» категорияларын, алардын өз ара аракеттенүүсүн толук жана бардык жактан анализдөөгө түрткү берет.

Биринчи главанын «Бийликти жүргүзүү тутумундагы мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу» аттуу экинчи бөлүмүндө жергиликтүү өз алдынча башкаруу жана мамлекеттик бийликтин ара катышы маселеси жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу

Республикасынын мыйзамдарында алып баруу предметтерин гана эмес, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ыйгарым укуктарын да бекитүү керек. Бул мамлекеттик бийликке жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ыйгарым укуктарын өзүнчө каалагандай чечмелөө мүмкүнчүлүгүн чектөөгө, алардын жоопкерчилиги жөнүндө маселени так коюуга мүмкүндүк берет.

8. Мамлекеттик бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун жашоо аракетинин түрдүү чөйрөлөрүндө ыйгарым укуктарын чектөө боюнча маселесин чечүү үчүн, биздин көз карашыбыз боюнча, төмөнкү чараларды көрүү керек:

- бүгүнкү күндө көптөгөн ченемдик актыларда камтылган жергиликтүү өз алдынча башкаруунун алып баруу предметтерин жана ыйгарым укуктарын кодификациялоо. Ошону менен бирге бар болгон укуктук коллизияларды жоюуга көңүл буруу керек;

- «мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ортосундагы ыйгарым укуктарды чектөө жөнүндө» ченемдик-укуктук актыларды кабыл алуу. Бул ченемдер, албетте, карама-каршы болбоо керек, мындай ыйгарым укуктардын чектөөсүнүн өзгөчөлүктөрүн эсепке алыш керек, анткени жергиликтүү деңгээлде гана түрдүү чөйрөдө конкреттүү ыйгарым укуктарды бекитүүгө мүмкүн;

- мамлекеттик бийлик органдары жана ар бир жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы менен келишимдерди түзүү. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун конкреттүү органы менен түзүлгөн келишимдер жергиликтүү өзгөчөлүктөрдү эсепке алат деген болжолдосо болот. Мындай келишимдерди түзүү демилгеси мамлекеттик бийлик органдардан да, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардан да чыкса болот.

Ошондой болсо да, ченемдик актыларды кабыл алгандан кийин да, келишимдерди түзгөндөн кийин да, кээ бир ыйгарым укуктардын өзгөчөлүктөрүнө себептүү алардын бөлүнүн мүмкүнчүлүгү жок болгон кырдаал да пайда болушу мүмкүн. мындай жагдайлар үчүн мыйзамдарда жана келишимдерде өз ара аракеттенүүнүн тартибин алдын ала карап жана бекитүү керек.

Башкаруунун маанилүү көйгөйү болуп мамлекеттик бийлик органдардын ыйгарым укуктарын төмөнүрөөк аймактык деңгээлде жүзөгө ашыруунун зарылдыгы саналат. Теорияда жана практикада бул маселени чечүүнүн эки жолу бар. Биринчи жолу – бул жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аймагында мамлекеттик ыйгарым укуктарды аткара турган өзгөчө мамлекеттик түзүмдөрдү түзүү. Экинчи жолу – мыйзам чыгаруу актылардын негизинде мамлекеттик ыйгарым укуктарын жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдарына берүү.

Биз эки вариантка тең анализ жүргүздүк. Бул эки варианттын ар бири өзүнүн артыкчылыгы да, кемчилиги да бар. Ошондой болсо да,

энчиленген малекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, уюштуруучу түзүмүн беките турган ченемдик-укуктук актылардын жыйындысын билдирүүчү;

в) функционалдык – мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ортосунда түзүлүп калган туруктуу өз ара байланыштардын жазма эскертүүлөр менен шартталган жана шартталбаган укуктук ченемдердин жыйындысынан түзүлгөн курам түзүүчү.

5. Диссертант тарабынан предмет катары эл аралык укук ченемдерин жүзөгө ашыруу тартиби болгон мыйзам долбоорду иштеп чыгаруунун зарылдыгы жөнүндө сунуштар киргизилип жатат. Бул мыйзам долбоордо субъекттер, алардын ыйгарым укуктары, эл аралык ченемдерди аракетке келтире алуунун укуктук камсыздоону жүргүзүү боюнча ыйгарым укугу менен энчиленген мамлекеттик бийлик органдарынын компетенциясынын чегинде эл аралык укуктун ченемдерин имплементациялоо жол-жобосу белгиленмек.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына кайсы мамлекеттик ыйгарым укуктарын берүү жөнүндөгү маселеси чоң мааниге ээ. Үйгарым укуктардын түрдүү мүнөзүн жана бирдей эместигин, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын шарттарынын түрдүүлүгүн эсепке алып, алардын конкреттүү тизмегин аныктоого мүмкүн эмес. Ошондуктан жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына айрым мамлекеттик ыйгарым укуктарын берүүнүн негизги принциптерин мыйзам тараптан бекитиш керек.

6. Юридикалык илимий адабияттын жана ченемдик-укуктук атылардын жүргүзүлгөн анализине, ошондой эле өз ара аракеттенүү тажрыйбасына таянып, биз мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өз ара аракеттенүүсүнүн төмөнкү принциптерин белгиледик:

- мыйзамдуулук,
- мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өздөрүнүн компетенцияларынын чегинде болгон өз алдынчалыгы,
- тең укуктуулук,
- башка жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызычылыктарын кысууга жол бербөө,
- ресурстар менен камсыздандырылгандык,
- өз ара жоопкерчилик,
- айкындуулук.

7. Мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара мамилелеринин эң эле маанилүү аспекти болуп алардын биргелешкен алып баруунун предметтери боюнча өз ара аракеттенүүсү саналат. Биздин пикирибиз боюнча, Кыргыз

жана мамлекеттик бийликтин ара катышына карата негизги мамилелер каралат.

Кыргыз Республикасында жергиликтүү өз алдынча башкаруунун жана мамлекеттик бийликтин ара катышына карата үч көз карашты белгилесек болот. Биринчи көз караш – жергиликтүү өз алдынча башкаруу бийликтен принципалдуу жактан мамлекеттик бийликтен айырмаланган жарандык коомдун институту болот. Адабиятта Кыргыз Республикасынын Конституциясы жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүгө багытталган жарандардын демилгелүү өз ыктыярдуу иш-аракетинин артыкчылыгына таянат деп белгиленет. Кээ бир адистер 2011-жылкы кабыл алынган Кыргыз Республикасынын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндөгү» мыйзамынын жоболору ишке ашырылышын анализдеп жатып, Кыргыз Республикасында жергиликтүү өз алдынча башкаруунун үч модели иш жүзөгө ашырылат деп белгилешкен. Алар: мамлекеттик, коомдук-мамлекеттик, жана коомдук. Тажрыйба түрүндө «коомдук жергиликтүү өз алдынча башкаруу» модели бийликтин ыйгарым укуктарына ээ болгон коомдук бирикмесинин иштешин билдирет.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу Кыргыз Республикасында бийликтин институт катары, башка мамлекеттердей эле сыяктуу, өз ыктыярдуу коомдук мекеме катарында караса болбойт. Өз убагында Г.В. Барабашев жергиликтүү өз алдынча башкаруунун мамлекеттик эмес табияты жөнүндөгү концепциясын миф катары мүнөздөгөн, бул миф жергиликтүү өз алдынча башкаруунун эскирген батыштык концепциясынын негизинде келген, анткени жергиликтүү өз алдынча башкаруу – бул өзгөчө түрдөгү бийлик. [Барабашев Г.В. Местное самоуправление [Текст]. Учебное пособие/ Г.В. Барабашев. - М.: Издательство МГУ. 1996. – С.54.].

Ошентип, жергиликтүү өз алдынча башкарууну мамлекеттен таптакыр бөлүп таштоону, аны жарандык коомдун институту катары кароону аймак жагынан жана калктын саны жагынан өтө эле чектелген жамаатка карата айтсак болот. Аймактык башкаруу жалпы элдик бийликти жүзөгө ашыруу менен байланыштуу жана жарандардын өз демилгеси менен иштөөчүлүктүн формасы гана боло албайт. Каралып жаткан мамиле жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коомдук курамдык бөлүгүн чагылдырат, бирок аны өтө эле абсолютташтайт.

Экинчи мамиле жергиликтүү өз алдынча башкаруу мамлекеттик бийлик менен бирдей деп билүү менен же мамлекеттик бийликтин бир түрү деп кароо менен байланыштуу. Мисалы, М.В. Баглай жергиликтүү өз алдынча башкаруу өзүнүн табияты боюнча мамлекеттик бийликтин бир бөлүгү болуп саналат деп белгилейт. [Баглай, М. В. Конституционное право Российской Федерации. [Текст]. Учебник для юридических вузов и

факультетов. Изд. 2-е, измененное и дополненное./ М.В. Баглай. - М.: НОРМА-М-НОРМА, 1999. – С. 36.].

Кыргыз Республикасынын Конституциясы жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндөгү Кыргыз Республикасынын мыйзамдары жергиликтүү өз алдынча башкаруунун мамлекеттик бийлик тутумунан бөлүп ажыратуу жолуна багытталды. Конституциялык ченемдерди чечмелөө жергиликтүү өз алдынча башкарууну мамлекеттик бийликтин бөлүгү катары кароого мүмкүндүк бербейт, мындай жагдай кээ бир чет мамлекеттерде да бар. Бирок, албетте, мамлекеттин жергиликтүү өз алдынча башкарууга карата көзөмөлдөө иш-милдеттери өтө эле кеңири болот, ал эми мамлекеттик бийликтин жергиликтүү өз алдынча башкарууга болгон таасири чоң, баарынан мурда, анын уюштуруудагы жана жүзөгө ашыруудагы укуктук жөнгө салуу жагында таасири салмактуу.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу менен мамлекеттик бийликтин өз ара аракеттенүүсүн аныктоодогу үчүнчү мамиле аларды жалпы элдик бийликти жүргүзүүнүн эки өз алдынча болгон деңгээлдер катары кароо менен байланыштуу.

Чынында эле, мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ортосунда барабар белгисин коюу тийиштүү мамилелерди конституциялык жөнгө салуу шартында мүмкүн эмес. Бирок, жергиликтүү өз алдынча башкарууну толугу менен жарандык коомдун институттарына кошуу анын жалпы-бийликтик табиятынын себебинен негизсиз. Мисалы, В.С. Мокрый мамлекеттик бийликти жана жергиликтүү өз алдынча башкарууну мамлекеттеги жалпы элдик бийликти жүргүзүүнүн деңгээлдер катары карайт, ал эми жергиликтүү өз алдынча башкарууда элдик бийликтин бул деңгээлинин уюштуруучулук обочолунушун гана көрөт. О.Е. Кутафин жана В.И. Фадеев жергиликтүү өз алдынча башкаруу – бул калктын жарандык өз алдынчалыгынын жана коомдук иш жигердүүлүгүнүн жааты гана эмес, ошондой эле бийликтин өзгөчөлөнгөн деңгээли, уюштуруучулук формалары муниципалдык түзүмдүн калкы менен өз алдынча аныкталат деп туура белгилешет [Кутафин О.Е., Фадеев В.И. Муниципальное право Российской Федерации. [Текст]. – Учебник. 3-е изд., перераб. и доп. О.Е. Кутафин, В.И. Фадеев. – М., 1997. – С. 5.]

Ошентип, Кыргыз Республикасында жергиликтүү өз алдынча башкаруу мамлекеттик бийлик менен бир катар мамлекеттик органдар аркылуу эмес, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары аркылуу жалпы элдик бийликти жүргүзүүнүн деңгээли болуп саналат. Алардын ортосунда айырмачылыктар бар, баарынан мурда, калктын түздөн-түз катышуу деңгээлинде, аймактык масштабында, алып баруу предметтеринде жана ыйгарым укуктарда айырмачылыктар бар. Бирок так ушул «жалпы элдик бийлик» категориясы менен мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун тутумдук бирдиктүүлүгүн жана

- жалпы элдик бийликтин формасы, Конституция тарабынан каралган Кыргыз Республикасындагы жалпы элдик бийликтин ишке ашыруу ыкмалардын бири.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу Кыргыз Республикасында жалпы элдик бийликтин жүзөгө ашыруу ыкмаларынын бири болгондуктан, жергиликтүү өз алдынча башкаруу – бул мамлекеттик бийликтин бир түрү деп айтууга болбойт. Эл ага таандык болгон бийликти ар кандай жол менен жүзөгө ашырууга укуктуу жана ушул ыкмалардын баары тең маанилеш. Бул жергиликтүү өз алдынча башкаруу мамлекеттик таасир этүүдөн такыр эле чыгып кеткендигин билдирбейт. Мамлекеттин түздөн-түз баш ийдирүүсү жок муниципалдык органдарга таасир кылуунун жетишерлик ыкмалары бар. Так ушул ыкмалар жана өз ара аракеттенүүнүн механизмдери диссертациялык иштин изилдөөсүнүн негизги предмети болду.

3. Башкаруу иш аракетинин эффективдүүлүгүн жогорулатуу үчүн баарынан мурда мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүсүнүн негизги параметрлерин аныктоо керек, юридикалык жактан зарыл болгон жол-жоболорду бекитүү керек. Албетте, өз ара мамилелердин принциптери боюнча аныкталыш керек, башкача айтканда бул өз ара мамилелер кандай болуш керек, бир бирине карата болгон мамлекеттик бийлик органдарынын жана жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун мамилелер модели кандай болуш керек, алардын негизинде кандай ойлор жатат деген суроого жооп берүү зарыл.

4. «Эл аралык укуктун ченемдеринин имплементациясы» түшүнүгүн изилдеп жатып, биз улуттук-укуктук имплементациянын жол-жобосу улуттук-укуктук имплементациянын механизми жок мүмкүн эмес деген жыйынтыкка келдик. Кыргыз Республикасынын Конституциясы бул механизмди алдын ала караган, бирок колдонуудагы мыйзам чыгаруу эл аралык укуктун ченемдерин жүзөгө ашыруу тартиби жөнүндө Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жоболорун өнүктүрүп жаткандыгына карабастан, Кыргыз Республикасында эл аралык келишимдерди эффективдүү ишке ашыруу үчүн бул жоболордун жетишсиздиги көрүнүп турат. Биз эл аралык укуктун ченемдеринин улуттук-укуктук имплементациясынын механизми өз ара байланыштардын жана процесстердин тутумун аныктайт деп ойлойбуз. Ченемдерди аткарууга төмөнкү курам түзүүчүлөр кирет:

а) уюштуруучу – эл аралык ченемдерди аткаруу боюнча ыйгарым укуктар менен энчиленген мамлекеттик бийлик органдарынын жыйындысында билинүүчү;

б) жөнгө салуучу – эл аралык ченемдерди аткаруу боюнча Кыргыз Республикасынын Конституциясы аркылуу ыйгарым укуктар менен

токтолгондугу жөнүндө болот жана координациянын жана өз ара аракеттенүүсүнүн ыкмалары басымдуулук кыла баштайт.

Практикада көбүнчө мамлекеттик бийлик органдарынын өз ара аракеттенүүсү түздөн-түз калк менен эмес, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары же кызмат адамдары менен гана жүргүзүлөт. Бирок, жетекчилер көбүнчө аткаруу бийлигин вертикалын түзүү менен жергиликтүү өз алдынча башкаруунун маңызын толук түшүнбөгөндүгүн көрсөтүшөт.

Бул, биздин көз карашыбыз боюнча, жергиликтүү өз алдынча башкарууга карата стереотиптик мамиледен, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарын мамлекеттик менен теңештирүүдөн, автоматтуу түрдө аларды аткаруу бийлик тутумуна кошкондуктан келип чыгат.

Иште жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын түзүмүнүн эффективдүү болушу эгерде ал жергиликтүү өз алдынча башкаруу максаттарына жеткендиктен жана ошол эле убакта жергиликтүү жана мамлекеттик кызыкчылыктарга иштегендиктен көз каранды.

Бирок кандайдыр бир шарттарда, өлкөлөрдө же региондо жергиликтүү өз алдынча башкаруунун оптималдуу болгон түзүмү башка шарттарда такыр жараксыз, ылайыксыз болушу мүмкүн. Мунун себеби, жергиликтүү өз алдынча башкаруу тутумун ичинде ар түрдүү уюштуруучу формалардын ара катышы жана мүнөзү жаратылыштын түрдүү факторлору (тарыхый, географиялык, демографиялык, маданият, улуттук) менен аныкталат. Алардын таасири астында дүйнөнүн түрдүү өлкөлөрүндө жана региондорунда жергиликтүү өз алдынча башкаруунун түзүмүнүн оптималдаштыруу ыкмалары, ошондой эле жергиликтүү өз алдынча башкаруу тутумунун элементтеринин өз ара аракеттенүүсүнүн формалары айырмаланып турат. Алар жергиликтүү өз алдынча башкаруунун кабыл алынган конкреттүү моделдерге ылайык ишке ашырылат. Бул моделдер жалпыланышы жана систематизацияланышы болушу мүмкүн.

2. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн натыйжасында биз жергиликтүү өз алдынча башкаруу – бул көп маанилүү түшүнүк деген жыйынтыкка келдик. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аныктамасын бир нече аспектке берүү керек.

Ошентип, биздин көз карашыбыз боюнча, жергиликтүү өз алдынча башкаруу бул:

- социалдык башкаруунун түрлөрүнүн бири;
- конституциялык түзүлүштүн негиздеринин бири, коомдо жана мамлекетте бийликти жүргүзүүнүн негиз салуучу принциби;
- жергиликтүү иштер менен өз алдынча башкарууга жарандын, ушул территориядагы калктын укугу;
- жергиликтүү маанидеги маселелерди өз алдынча чечүү боюнча жарандардын иш аракети;

өзгөчөлүгүн түшүнүү менен байланыштуу. [Кожошев, А.О., Шадыбеков, К.Б. Основы местного самоуправления Кыргызской Республики. [Текст]. А.О.Кожошев, К.Б. Шадыбеков. – Бишкек. 2006. – С. 27.].

Илимий жана практикалык көз караш жактан жергиликтүү өз алдынча башкаруунун бийликтик табияты жана бийликтик табиятты өзгөртпөгөн өзүн өзү жөнгө салуучу башталышы маанилүү. Кыргыз Республикасынын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндөгү» мыйзам муниципалдык деңгээлде калыстык жана тең салмактуулук тутумунун элементтеринин бир тобун белгиледи. Бирок Кыргыз Республикасынын Конституциясында бийликти бөлүштүрүү принциби тикелей жергиликтүү өз алдынча башкарууга таралган эмес. Бул жергиликтүү өз алдынча башкаруунун бийликтик табияты жөнүндө гана эмес, ошондой эле жергиликтүү бийликтин демократиялык уюштуруусунун зарылдыгы жөнүндө ачык күбөлөндүрөт.

Илимий жүгүртүмгө жалпы элдик бийлик категориясын иштеп чыгаруу жана киргизүү бийликти жүргүзүүнүн жана коомдо башкаруунун тутумдук бирдиктигин камсыз кылууга мүмкүндүк берет. Бул категория мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдарынын өз ара аракеттенүүсүнүн күчөшүнүн, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коомдук жана мамлекеттик курам түзүүчүнүн айкалышуусунун теоретикалык негизи болуп калды.

Биринчи главанын «Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийликти жана жергиликтүү өз алдынча башкарууну уюштуруунун укуктук жөнгө салуунун калыптанышындагы эл аралык укуктун ролу» аттуу үчүнчү бөлүмүндө жергиликтүү өз алдынча башкаруунун улуттук базасын түзүлүшүнө эл аралык укуктун таасир этүү маселеси каралат.

Акыркы жыйырмадан ашык жылдардын ичинде Кыргыз Республикасынын биринчи Конституциясы 1993-жылы кабыл алынгандан баштап улуттук муниципалдык укук жана эл аралык укуктун өз ара аракеттенүүсүнүн мааниси да чоңойду. Эл аралык укук жергиликтүү өз алдынча башкаруунун укуктук базасынын түзүлүшүнө, жана албетте, муниципалдык демократияга кыйла таасирин тийгизет. Албетте, Кыргыз Республикасында жергиликтүү өз алдынча башкаруунун калыптанышына жана өнүгүшүнө терең демократиялык кайра түзүүлөрдүн ички шарттары себеп болгон, бирок бул процесстердин өнүгүүсүнө жагымдуу теребел болуп эл аралык турмуштагы демократиялык факторлор, дүйнөлүк жана мамлекеттик ички көйгөйлөрдү чечүүдө эл аралык укуктун ролунун жогорулашы болду.

Муниципалдык укуктун нормаларын камтыган эл аралык-укуктук актыларга адам укук жаатындагы универсалдык актыларды кошсо болот, мисалы: 1948-жылдын 10-декабрында кабыл алынган БУУнун адам

укуктарынын жалпы декларациясы, 1966-жылдын 16-декабрында кабыл алынган Жарандык жана саясий укуктар жөнүндөгү эл аралык пакт, 1966-жылдын 16-декабрында кабыл алынган Экономикалык, социалдык жана маданият укуктар жөнүндөгү эл аралык пакт, Адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин коргоо боюнча Европалык Конвенция, 1975-жылы 1-августта кабыл алынган Европадагы коопсуздук жана кызматташтык боюнча корутунду акты, 1995-жылы 26-майда кабыл алынган адамдын укуктары жана негизги эркиндиктери жөнүндөгү Көз каранды эмес мамлекеттердин Шериктештиги.

Эл аралык келишимдердин арасынан Кыргызстандын муниципалдык укугуна мааниси зор болгон жана Кыргыз Республикасынын Конституциясы аркылуу ата мекендик укуктук тутумдун бөлүгү катары таанылган жергиликтүү өз алдынча башкаруу уюштуруунун айрым принциптерин козгогон Адам укуктарынын жалпы декларациясын айтсак болот. Декларациянын 21-беренесинде ар бир адамдын өзүнүн өлкөсүн түздөн-түз же эркин шайланган өкүлдөрү тарабынан башкарууга укугу бекитилген.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жаатында муниципалдык укуктун эл аралык-укуктук булактары болуп эсептелинген атайын эл аралык-укуктук актылар иштешет. Бул группада эң олуттуу орунду Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун Европалык Хартиясы ээлейт. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун Европалык Хартиясы Коопсуздук кеңешинин мамлекет-мүчөлөрү тарабынан мамлекеттин демократиялык түзүлүшүнүн негиздеринин ажырагыс бөлүгү катары болгон жергиликтүү өз алдынча башкаруунун институтун коргоо жана бекемдөө үчүн иштелип чыккан.

Ошентип, изилденип жаткан эл аралык актылардын жоболорунун анализи алардын демократиялык мүнөзүн күбөлөндүрөт. Бирок бүгүнкү күндө жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндөгү мыйзамдарында жергиликтүү өз алдынча башкаруунун статусун регламенттеген эл аралык нормаларды толук эмес колдонуп алган жана алардын талаш болгон жоболорун көпчүлүк түрдө жергиликтүү жамааттын пайдасына эмес колдонот.

«Мамлекеттик бийлик органдары менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өз ара аракеттенүүсүнүн эл аралык укуктук жана улуттук формалары» аттуу экинчи глава үч бөлүмдөн турат.

Изилдөөнүн **объектиси** болуп Кыргыз Республикасында мамлекеттик бийлик жана өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүдөгү мамилелери болуп саналат.

Диссертациялык иштин негизги **максаты**. Диссертациялык иштин максаты болуп укук колдонуу процессинде Кыргыз Республикасынын

- Кыргыз Республикасында жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ассоциацияларынын жана бирликтеринин уюштуруу жана иш аракетинин так механизмдеринин жоктугу.

Белгиленген көйгөйлөрдү чечүү боюнча мамлекеттин иш аракетин Кыргыз Республикасынын жергиликтүү өз алдынча башкарууну өнүктүрүү жаатындагы бирдиктүү мамлекеттик саясаттын чектеринде жүргүзүү керек.

ТЫЯНАКТАР

Жүргүзүлгөн изилдөө төмөнкү негизги жыйынтыктарды жасоого мүмкүндүк берет.

1. Азыркы убакта Кыргыз Республикасында жалпы элдик бийликти ишке ашыруунун эки негизги ыкмасы конституциялык жактан бекитилген жана тажрыйбада ишке ашырылган: мамлекеттик башкаруу жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу. Эки татаал башкаруучу тутумдун бар болушу алардын өз ара аракеттенүү механизмдин укуктук каражаттар аркылуу иштеп чыгаруу жана максималдуу даражада бекитүү зарылдыгына алып келет.

Ошону менен бирге жергиликтүү өз алдынча башкаруу өзүнүн жаратылышы боюнча калктын жергиликтүү керектиктерин канааттандыруу үчүн б.а. жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүгө багытталган. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу менен өз ара мамилелерди түзүүдө мамлекеттик бийлик аны өнүктүрүүгө жана жигердүү иш аракети үчүн шарттарды түзүү керек.

Бул үчүн биринчи иретте жергиликтүү өз алдынча башкаруу институтунун коом башкаруу тутумундагы ордун аныктоо керек. Ошону менен катар Кыргыз Республикасында жана континенталдык Европадагы жергиликтүү өз алдынча башкаруу – бул такыр бөлөк түшүнүктөр. Моделдин өзгөчөлүктөрү жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коомдук теориясынын негизинде түзүлгөндүгү менен аныкталат, ошол эле убакта батыш модели мамлекеттик теориясына таянат.

Кыргыз Республикасынын жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын тутумун түзүүнүн негизи болуп, биздин көз карашыбыз боюнча, «жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары мамлекеттик бийлик органдарынын тутумуна кирбейт» деп белгилеген Конституциянын жобосу саналат. Ошентип, мамлекеттик бийлик органдарынын бирдиктүү тутуму жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын деңгээлинде мамлекеттик бийлик жергиликтүү менен кездешкен жерде үзүлүп токтолот.

Албетте, бул мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ортосунда жеңилгис тоскоол түзүлөт дегенди билдирбейт. Сөз ушул деңгээлде бийликтик баш ийдирүүнүн негизги ыкмасы катары

аркылуу бекитилгендерди түшүнүүдө бир маанилүүлүк эместигине алып келет.

- Кыргыз Республикасынын Конституциясына каршы келген Кыргыз Республикасынын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» мыйзамдарынын сактабагандыгы;

- Муниципалдык укуктун ченемдерин мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызмат адамдарынын тарабынан аткарылбагандыгы;

- Мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын аракетсиздиги, жергиликтүү өз алдынча башкарууну жүзөгө ашыруу менен байланышкан тийиштүү деңгээлдеги маселелерди ченемдик жөнгө салуунун жоктугу;

- Мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ортосундагы ыйгарым укуктардын так укуктук чектөөнүн жоктугу жергиликтүү өз алдынча башкаруунун калыптанышынын эң курч көйгөйлөрүнүн бири болуп саналат, бул жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын иш аракетинин эң маанилүү маселелерин эффективдүү чечилишине, анын ичинде, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына айрым мамлекеттик ыйгарым укуктарын берүүгө тосколдуук кылат.

- Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын финансылык-экономикалык өз алдынчалыгынын жетишерлик эмес камсыздалганы. Бул көйгөй мамлекеттик да, жергиликтүү да деңгээлде чечиле турган маселелердин топтомун камтыйт. Аларга муниципалдык менчикти түзүү, толук баалуу менчиктерди калыптандыруу үчүн шарттарды түзүү, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын экономикалык иш аракетинин туруктуу ченемдик негиздерин түзүү маселелери кирет.

- Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун сот коргоо механизмдеринин жетилбегендиги, сот чечимдеринин аткаруусун камсыз кылуу маселесинин жетишерлик эмес жөнгө салынгандыгы, ошондой эле сот кадрларынын даярдоо жана муниципалдык чөйрөсүндөгү соттордун квалификациясын жогорулатуу тутумунун жетилбегендиги.

- Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун конституциялык сот жүргүзүү аркылуу жергиликтүү өз алдынча башкаруунун укуктарын жана жергиликтүү өз алдынча башкарууну жүзөгө ашырууда жарандардын конституциялык укуктарын коргоо укугунун жоктугу;

- Квалификациялуу муниципалдык кадрлардын жетишпегендиги. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кадрдык камсыз кылуу тутуму, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун шайлануучу адамдардын жана муниципалдык кызматчыларды окутуу азыркы күнгө чейин түзүлө элек;

мыйзам чыгаруунун колдонуудагы ченемдеринин теоретикалык-укуктук анализинин жана практикалык жактан ишке ашыруунун көйгөйлөрүн жана кемчиликтерин таап ачып көрсөтүү үчүн Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүсүндө болгон теоретикалык жана практикалык көйгөйлөрдү комплекстүү талдоо болуп эсептелинет.

Изилдөөнүн **усулдары** – бул коомдук процесстерди жана социалдык укуктук көрүнүштөрдү, тактап айтканда: диалектикалык, тарыхый, тутумдуу-түзүмдүк, логикалык, салыштырмалуу, формалдык-укуктук, функционалдык жана башкаларды таанып билүүдө жалпы илимий жана жеке илимий методдорду колдонуу.

Экинчи главанын «Кыргыз Республикасында жана эл аралык тажрыйбада мамлекеттик бийлик органдары менен жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ортосундагы ыйгарым укуктарды чектөө» аттуу биринчи бөлүмүндө муниципалдык реформаны жүргүзүү процессинде тутумдук көйгөйлөрдүн бир катары келип чыккандыгы белгиленет, алардын бири болуп мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ыйгарым укуктарын чектөө болот.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу бир эле убакта мамлекеттик да, коомдук да түзүмдүн элементтерин камтыйт жана жергиликтүү башкаруунун функциялары жеке укуктуу да, жалпы элдик мүнөзгө ээ. Ошондуктан, башынан эле жалпы мамлекеттик иштерден айырмаланган, жалаң гана жергиликтүү маанидеги алып баруу предметтерди бөлүп белгилөө татаал болот. [Балытников В.В. Государственная природа местного самоуправления[Текст]//Государственная власть и местное самоуправление. – 1998. – № 1. – С. 2.]

Жалпы элдик жана мамлекеттик бийликтин ар кыл деңгээлдердин ортосундагы алып баруу предметтердин чек коюп ажыратуу жөнүндөгү маселе башынан эле Кыргыз Республикасынын Конституциясында айтылган, анда алып баруу предметтеринин үч группасы белгиленген:

- Кыргыз Республикасынын алып баруу предметтери;

- Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун биргелешкен алып баруу предметтери;

- Муниципалдык түзүмдөрдүн алып баруу предметтери.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун негизги ыйгарым укуктары КРнын Конституциясынын 110-113 беренелеринде бекитилген; ошондой эле Кыргыз Республикасынын Конституциясында жергиликтүү өз алдынча башкаруунун компетенцияларына тийиштүү айрым маселелери көрстүлгөн. Аларга төмөнкү алып баруу предметтери тийиштүү:

- Муниципалдык саламаттыкты сактоо мекемелеринде жергиликтүү бюджеттин каражаттарынын эсебинен акысыз медициналык жардам көрсөтүү;

- Муниципалдык билим берүү мекемелерде мектепке чейинки, негизги жалпы жана орто кесипкөй билим берүүнүн жалпы жетимдүүлүктү жана акысыздыкты камсыз кылуу.

Ошентип, Конституцияда жергиликтүү өз алдынча башкаруунун реалдуу ыйгарым укугунун көлөмү так айтылган эмес, жергиликтүү маанидеги маселелердин толук тизмеги аныкталган эмес. Маселе жергиликтүү маанидеги маселелер жергиликтүү өз алдынча башкаруунун деңгээлинде өз алдынча чечилет деген ырастоо менен гана чектелет.

Мамлекеттик бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдарынын өз ара аракеттенүүсүн изилдөөдө келип чыккан башкы көйгөй бул жергиликтүү маанидеги, ушундай деп Кыргыз Республикасынын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» мыйзамда белгиленген, көптөгөн маселелери, башынан эле ошол эле убакта ар дайым мамлекеттик деп эсептелингенде. Бул билим берүү, саламаттыкты сактоо, санитардык камсыз кылуу, социалдык коргоо, коомдук тартипти сактоо, жарандардын жумуштуулугу жана башка жергиликтүү маанидеги маселерине тийиштүү.

Ошентип, бул маселелерди «жергиликтүү» жана «мамлекеттик» деп ажыратып бөлгөндү шарттуу түрдө бөлүнгөн десек болот. Аймактардын, билим берүүнүн, саламаттыкты сактоонун, социалдык камсыз кылуунун, коомдук тартипти сактоонун, курулуштун, айлана чөйрөнү коргоонун комплекстүү социалдык-экономикалык өнүгүүсү салттуу түрдө дайыма мамлекеттик функциялар болчу. Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык белгиленген ыйгарым укуктар Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийликтин алып баруу предметтерине тийиштүү.

Кыргыз Республикасынын Конституциясы жана Кыргыз Республикасынын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» мыйзамынын жоболорунун бир маанилүүлүккө ээ болбогондугунан, мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ортосунда ыйгарым укуктардын, ресурстардын, жоопкерчиликтин жана алып баруу предметтердин укуктук чегинин ажыратылышынын жоктугу көйгөй болуп турат. Бул ийгиликтүү мамлекеттик курулуштун жолунда турган жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдарынын ишмердүүлүк маселелерин, анын ичинде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына айрым мамлекеттик ыйгарым укуктарын энчилөө маселесин эффективдүү чечүүгө тоскоолдук кылган эң кыйын укуктук жана уюштуруучулук көйгөй болуп саналат. Бул мамлекеттик бийлик жана

жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүсүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатуу менен байланышкан маселелер каралат.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун экономикалык өз алдынчалыгын бекемдөө боюнча мамлекеттик органдар тарабынан жүргүзүлгөн реформаларды азыркы убактагы бар болгон баалоолорду шарттуу түрдө эки топтомго бөлсө болот, биринчиси айрым чаралардын жетишсиздигин тааныт, экинчиси - жергиликтүү өз алдынча башкаруу тутумунун реформаларын андан аркы жүргүзүү зарылдыгы. [Ежкова, А.А. Конституционно-правовые проблемы обеспечения финансово-экономической самостоятельности местного самоуправления [Текст] / А.А. Ежкова: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. – М., 2003. – 184 с.]

Ал жөнүндө, мисалы, 2013 ж. 30 апрелиндеги КР Өкмөтү бекиткен № 218 «Кыргыз Республикасынын 2013-2017 жылдарга туруктуу өнүгүүгө өтүү боюнча Программасын» иштеп чыгаруусу жана күчүнө кириши күбөлөндүрөт.

Программада анык түрдө жергиликтүү өз алдынча башкаруунун уюштуруунун бүт тутумун реформалоо зарылдыгы таанылат. Программанын жергиликтүү өз алдынча башкаруунун экономикалык негиздерине тиешеси бар бөлүмдөрүндө айылдык аймактардын жалпы санынын 20% гана дотациялык эмес, калган 80% – дотациялык болуп саналат, булардын бюджеттердин чыгымдык бөлүгүн жабуу үчүн өзүлөрүнүн кирешелери жетишсиз. Мунун баары калкка бериле турган муниципалдык кызматтардын жетимдүүлүгүнө жана сапатына терс таасир берет, өзгөчө кичи шаарларда жана айылдарда, бул жерлерде элдин алсыз катмары болуп аялдар, балдар жана жаштар саналат.

Ошентип, бул иштин изилдөөсүн жүргүзүү процессинде жалпы көйгөйлөрдүн бир катары айкын болуп чыкты, алардын ичинен төмөнкүлөрдү белгилеп кетүү керек:

- Кыргыз Республикасынын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» мыйзам чыгаруусунун келишпегендиги жана иретке салынбагандыгы. Ченемдик укуктук актылардын бир катары, негизинен Кыргыз Республикасынын Конституциясына чейин кабыл алынгандары, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун конституциялык статусуна ылайык болбогон жоболорду камтыйт;

- Жергиликтүү өз алдынча башкарууну уюштуруу жана иш аракети маселелерин мыйзам тарабынан толук эмес жана ыраатсыз жөнгө салуусу Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жана кабыл алынган ченемдик укуктук актылардын ченемдери жергиликтүү өз алдынча башкарууну жүзөгө ашыруунун укуктук камсыздоосу бүтө элек. Мындан тышкары, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун практикалык иш аракетинде олуттуу татаалдыктар муниципалдык укуктун кээ бир ченемдерин, анын ичинде Кыргыз Республикасынын Конституциясы

мыйзам чыгаруунун модернизациялануусу» аттуу биринчи бөлүмүндө бюджет аралык мамилелерди жөнгө салынуусун өзгөртүү маселесин, ыйгарым укуктарды кайрадан бөлүштүрүү маселесин жана аларды аткарбагандыгы үчүн жоопкерчиликти күчөтүү маселесин камтыган жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында реформаларды жүргүзүү зарылдыгы белгиленет.

Муниципалдык башкарууга калктын катышуу көйгөйү, жергиликтүү деңгээлде тикелей демократиянын формаларын үзгүлтүксүз колдонуу көйгөйү мурункудай эле актуалдуу болуп турат.

Салыктар жана жыйымдар жөнүндөгү мыйзамдарды реформалоо да мамлекеттик бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өз ара аракеттенүүсүнүн чөйрөсүндө мыйзам чыгарууну мыктылоо маселелерин кароодо актуалдуу көйгөйлөрдүн бири болуп саналат. Жергиликтүү бардык салыктарды эсептеп чыгаруу жана төлөө тартибин жөнгө салуучу Салык Кодексинин главаларын кабыл алуу керек, ошондой эле атайын салык режимдердин иштеп чыгаруусу керек. Салык жүгүн кайра бөлүштүрүү керек. Эффективдүү эмес жана натыйжасыз салыктарды алып таштоо керек.

Кийинки кадам болуп жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана кызмат адамдарынын пайдаланылган бардык ресурстардын ачыктыгы жана калктын контролунун астында болушу саналат. Ар бир жарандын жергиликтүү бийлик жүргүзгөн жалпы чыгымдар боюнча суроо берүү укугу бар болуш керек, ал эми тийиштүү органдар же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызмат адамдары бул суроо боюнча тийиштүү жооп, түшүндүрмө кайтаруу милдети болуш керек.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу мыйзам ченемдердин негизинде эффективдүү ишке ашырууга тоскоол кылган бир катар башка маселелерди чечүү керек. Мисалы, бул маселелерге төмөндөгүлөр кирет:

- Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аймактык уюштуруунун аныктык эместиги;
- Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын түзүмүнүн так эместиги;
- Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын калктан «алыстыгы»;
- Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын компетенцияларын белгилөөдө ачыктык эместиги ж.б. [Выдрин И.В. Муниципальное право: учебник для вузов [Текст]/ И.В. Выдрин. – М., Норма, 2004. – С.28-29.]

Бешинчи главанын «Мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүсүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатуу жолдору» аттуу экинчи бөлүмүндө мамлекеттик бийликтин

жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдарынын ортосундагы пикир келишпестик жана чыр-чатакка алып келе турган көйгөй.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу бир жактан мамлекеттик бийликти биргелешип алып баруунун предмети болгондуктан, экинчи жактан, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдары болгондуктан, биргелешип алып баруу маселелерин укуктук жөнгө салуу көйгөйүн чечүүгө кыйын десек болот. Көптөгөн изилдөөчүлөр бул татаал процессти регламенттеген атайын укуктук актын кабыл алууну керек деп белгилешет. Көптөгөн илимпоздор бул татаал процесстин жол-жобосун регламенттеген атайын укукту акты кабыл алуу зарылдыгын белгилеп кетишет. [Пешин Н.Л. Государственная власть и местное самоуправление в России: проблемы развития конституционно-правовой модели и практики взаимоотношений [Текст]: диссертация на соискание доктора юридических наук:12.00.02 /Н.Л. Пешин – М., 2007.]

Экинчи главанын «Мамлекеттин жергиликтүү өз алдынча башкарууга таасир этүү формаларындагы эл аралык укуктук ченемдердин имплементациясы» аттуу экинчи бөлүмүндө муниципалдык укуктук тутумдун улуттук мыйзам чыгаруусуна эл аралык укуктук ченемдерин имплементациялоосунун улуттук механизми каралат.

Улуттук укуктук тутумуна эл аралык укуктук ченемдерин имплементациялоо көйгөйү Кыргыз Республикасына актуалдуу болуп эсептелинет. Бул ааламдашуунун дүйнөлүк процесстери, экономикалык жана маданият интеграциясы, кечээги кезде ички мамлекеттик жөнгө салуу маселелерине тиешелүү болгон мамилелерди бүгүнкү күндө регламенттөөчү эл аралык укуктун ролунун жогорулашы менен шартталган. [Абдулаев М.И. Согласование внутригосударственного права с международным (теоретические аспекты) [Текст]// Правоведение. – 1993. – № 2. – С. 49.]

Улуттук укук чыгаруучулуктун эң башкы маселелердин бири мамлекеттин аймагында эл аралык укуктук ченемдердин колдонулушун санкциялоодо болот, ошондой эле аларды ички мамлекеттик укукка киргизүүнүн шарттарын жана тартибин аныктоо болот. Кыргыз Республикасында эл аралык-укуктук ченемдерин мындай имплементация процессине 2010-жылы Кыргыз Республикасында Конституциясын кабыл алуусу шарт түздү, Конституция боюнча жалпыга таанылган принциптер жана эл аралык укуктун ченемдери жана Кыргыз Республикасынын эларалык келишимдери Кыргыз Республикасынын курамдык бөлүгү деген жобо бекитилген.

Эл аралык келишимди жүзөгө ашыруу бүткүл келишимдик процесстин эң маанилүү баскычы болуп саналат. Эл аралык келишимдерди аткаруу аркылуу мамлекет өзүнүн мыйзам чыгаруучулугун өнүктүрөт, аны жаңы мазмундуулук менен байытат, эл аралык укуктун жалпыга таанылган

принциптерине жана ченемдерине ылайык келтирилет, укуктук мамлекетти курууга шарттарды түзөт. Азыркы тарыхый доордо мамлекеттин мыйзам чыгаруусу «ички мамлекеттик мамилелерге эл аралык-укуктук ченемдерди таратуучусу» болуп саналат. Эл аралык-укуктук ченемдерин эске албай Кыргыз Республикасынын мыйзам чыгаруусунун өнүгүшү ишке ашпайт, анткени азыркы заманда эл аралык-укуктук тутум жана ички мамлекеттик укуктук тутумдар тыгыз өз ара байланышта.

Бирок Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында эл аралык укуктун ченемдерин жүзөгө ашырууга мүмкүндүк бербеген ченемдер камтылат. Мисалы, Кыргыз Республикасында «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» мыйзамы ички мамлекеттик ченемдик актыларды бузулган учурда мамлекет алдында жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана кызмат адамдарынын жоопкерчилиги белгиленет, ошону менен бирге эл аралык укуктун жалпы принциптеринин жана ченемдеринин бузулушу жоопкерчиликке тартуунун негиздемеси катары белгиленген эмес. Демек, эл аралык ченемдик актылардын жазма эскертүүлөрүн аткаруу кепилдиктери жетиштүү эмес. Мындай учурда мыйзам чыгаруучу тараптан жеткире иштелишин талап кылган мыйзам жоболору бар. Эгерде башкача болсо, анда эл аралык укуктун ченемдерин жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдары жана кызмат адамдары тарабынан аткарылышына мүмкүнчүлүк жок.

Экинчи главанын «Мамлекеттик бийлик органдары менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өз ара аракеттенүү процессиндеги эл аралык жана улуттук мыйзам чыгаруунун ченемдеринин ара катышы» аттуу үчүнчү бөлүмүндө ааламдашуунун шарттарында ааламдашуу процесстерди башкаруунун каражаттарын иштеп чыгаруу жана эл аралык укуктун өнүктүрүүнүн, ошондой эле эл аралык укуктун жалпыга таанылган принциптердин жана ченемдердин бекемдигинин негизинде улуттук укук тартиптерин өнүктүрүүнүн жалпы маселеси турат деп белгиленет.

Эл аралык укуктун императивдик мүнөздөгү принциптер азыркы эларалык укукта өзгөчө орунду ээлейт жана улуттук мыйзамдарда өзгөчө ролун ойнойт. Императивдик мүнөздөгү принциптердин мааниси төмөнкүдө: эгерде эларалык укуктун императивдик ченемдери менен карама-каршы учурлар болгондо эл аралык келишим күчкө ээ деп таанылбайт. Мындай келишимди эл аралык укуктун булагы деп кароого мүмкүн эмес. Мындан аны эл аралык укукта да, ички мамлекеттик мамилелерде да колдонууга мүмкүн эместиги келип чыгат. [Хабриева Т.Я. Основы взаимодействия международного и национального права [Текст] Материалы заседания Международной школы-практикума молодых ученых-юристов //Отв. ред. Т.Я. Хабриева, Ю.А. Тихомиров. – М., 2007.]

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын бюджеттик өз алдынчалыгынын мыйзамдык аныктамасына карабастан, алар чындыгында өздүк бюджеттик ресурстарга ээ эмес, баарынан мурда, бул мамлекеттик бийлик органдары мыйзам чыгаруучулуктун таламдарын сактабагандыгынан келип чыгат. Жергиликтүү бюджеттердин накта өз алдынча тутумун түзүү үчүн бул принципти жүзөгө ашыруунун укуктук механизмин түзүү керек, алардын аткарылышынын кепилдиктер тутумун түзүү керек, бул кепилдиктер бейукук чечимдерин кабыл алууда күнөөлүү болгон кызмат адамдарына карата болгон тартип жоопкерчилигин тартуу жана мыйзамдын жазма буйруктарын аткарабагандыгы үчүн материалдык жоопкерчиликти тартуу мүмкүндүгү менен бекемделиш керек.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жергиликтүү бюджеттердин балансуулугун жана бюджеттик укук мамилелерин жөнгө салууга, бюджеттик процессти жүзөгө ашыруусуна, жергиликтүү бюджеттердин дефициттик өлчөмдөрүнө, муниципалдык карыздын деңгээлине жана курамына, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары бюджеттик жана карыз боюнча милдеттенмелерди аткарууга карата мыйзам тарабынан аныкталган талаптарын сактоосун камсыз кылыш керек.

Жергиликтүү бюджеттин эң маанилүү кирешелүү булактары болуп жергиликтүү салыктар болуш керек, бул салыктарды жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан белгилөө укугу Кыргыз Республикасынын Конституциясында бекитилген. Салыктарды экономикалык саясаттын каражаты катары карап жатып, алардын экономикалык өсүшүнө болгон таасири эгерде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарда салыктык жүктү бейургаал көбөйтүү саясаты жүргүзүлсө салыктардын киреше булагы катары болгон ролунун тескери пропорционалдуу болуп калышын белгилеп кетүү керек. Бул чөйрөдө аймакты экономикалык өнүгүшүнө түрткү берүүсүнө түздөн түз таасир кыла турган иштиктүү курал катары жергиликтүү өз алдынча башкаруу аймагынан алынган салыктардын жана жыйымдардын коюмун аныктоону айтсак болот.

Азыркы убакта Кыргыз Республикасынын салык тутумун, анын ичинде жергиликтүү салык тутумун реформалоо процесси улантылууда, жана бул процесс толук бойдон бүтүшүнө көп бар. Кыргыз Республикасынын Конституциясын кабыл алуудан кийин салык тутумун реформалоо маселеси түздөн-түз Кыргыз Республикасындагы жергиликтүү өз алдынча башкаруунун калыптанышы менен байланыштуу.

«Мамлекеттик бийлик менен жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара аракеттенүүсүнүн укуктук көйгөйлөрү жана аларды чечүү жолдору» аттуу бешинчи глава эки бөлүмдөн турат.

Бешинчи бөлүмдүн «Мамлекеттик бийлик менен жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара мамилелер чөйрөсүндөгү улуттук

жана аткарылышынын, негизги фонддордун абалын көзөмөлдөө иши дээрлик бардык жерде жүргүзүлбөйт.

Жалпысынан белгилеп кетүүчү нерсе, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун мамлекеттик бийликке кириши менчик башкаруу жаатында жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ыйгарым укуктарынын белгилүү кеңейиши менен коштолот.

Мындай мамиле жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары өзүнүн чарба маселелерин чечүүдөн башка, аларга жүктөлгөн мамлекеттин экономикалык саясатын жүзөгө ашыруу менен байланышкан маселелерди чечүү керектиги менен түшүндүрүлөт. Ошону менен бирге, мамлекеттик бийлик органдары жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына мамлекеттик маанидеги маселелерди чечүү үчүн берилген ресурстарды башка максат менен пайдалануусун болтурбоого аракеттенишет. Так ушул себептен Кыргыз Республикасынын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндөгү» мыйзамы максаттуу дайындоо боюнча ар түрдүү муниципалдык мүлктүн түрлөрүн киргизет жана муниципалдык мүлктүн тизмегин деталдуу аныктоо аракетин кылат. Бирок, укуктук жөнгө салууну көрсөтүлгөн формада иш жүзөгө ашыруу бул азыркы учурда жергиликтүү өз алдынча башкаруу мамлекет тарабынан толук «жутуп кетүү» максатын, мамлекеттик керектөөлөргө аны толук баш ийдирүү маскатын өз алдында койбойт. Жогоруда белгилегендей жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында жергиликтүү чарба маселелерин чечүү үчүн жетишерлик көп ресурстар жана мүмкүнчүлүктөр бар. Мындан тышкары, ушуга окшогон жөнгө салуу мамлекеттик бийлик органдары жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардан муниципалдык ресурстардын эсебинен өткөрүп берилген мамлекеттик ыйгарым укуктарды аткарууну талап кылууга жолтоо кылуучу тосмолорду түзүү менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына белгилүү кепилдиктерди түзөт.

Төртүнчү главанын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун финансы ресурстарын түзүүдө мамлекеттик бийлик органдарынын катышуусу» экинчи бөлүмүндө жергиликтүү акча каражаттарын түзүү, бөлүштүрүү жана пайдалануунун тартиби жана жолжобосун жөнгө салуучу укуктарынын жыйындысы болуп саналган жергиликтүү өз алдынча башкаруунун финансылык негизи каралат.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун чоң көйгөйү болуп анын өзүнүн кирешелүү базасынын жетишсиздиги болуп келе жатат. Бирок так ушул жергиликтүү бийлик органдарынан калк мыйзамдардын аткарылышын да, турак жай-коммуналдык чарбанын иштери үчүн да жооп сурайт. [Кожошев А. Местное самоуправление. Межбюджетные отношения. [Электронный ресурс]: <http://slovo.kg>. – Загл. с экрана.]

Императивдүү эл аралык-укуктук ченемдерди менен эч кандай карама-каршылыктары жок болгон эл аралык келишимдерди карап жатып белгилеп кете турган нерсе, алар өз иретинде ички мамлекеттик мыйзамдарды өнүктүрүү процессинде маанилүү ролду ойнойт. Эл аралык-укуктук илимде улуттук укуктук тутумда эл аралык ченемдердин түздөн-түз колдонулушу алардын өзгөчө мүнөзү – эларалык укуктан тартылып алгандыгы менен шартталган деген пикир айтылып жүрөт.

Мамлекет аралык кызматташуу маселелерин жөнгө салуусу ар түрдүү эл аралык-укуктук булактар аркылуу жүргүзүлөт, бирок алардын мыйзам чыгарууга карата тийгизген таасиринин даражасы бирдей эмес. Биринчи иретте Кыргыз Республикасынын мыйзам чыгаруучулугуна эл аралык келишимдер таасир тийгизет, б.а. айтканда Кыргыз Республикасы алардын милдеттүүлүгүнө Кыргыз Республикасы макулдугун берген жана күчүнө кирген келишимдер. Бул эл аралык келишим эл аралык укуктун негизги булагы катары болгондугу менен шартталат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык Кыргыз Республикасынын эл аралык келишимдерин аткаруусу мамлекеттик бийликти жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын биргелешкен алып баруу чөйрөсүнө да тийиштүү. Бул конституциялык жобону өнүктүрүү максатында «Кыргыз Республикасынын эл аралык келишимдери жөнүндөгү» мыйзамда мамлекеттик бийлик органдары жана өз алдынча башкаруу органдары өзүнүн ыйгарым укуктардын чегинде эл аралык келишимдерди аткаруусун жүргүзөт.

Эл аралык келишимдер мамлекеттин айрым органдарына эмес, бүткүл мамлекет үчүн милдеттүү болгондуктан, ченемдик укуктук актылар Кыргыз Республикасынын эл аралык келишимдери менен макулдашылган болуу керек. Бул мамлекеттик бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын биргелешкен алып баруу предметтер боюнча кабыл алынган ченемдик укуктук актыларга, ошондой эле мамлекет өзүнүн алып баруу предметтери боюнча кабыл алган ченемдик укуктук актыларга да тиешелүү.

Кыргыз Республикасы, негизинен башка мамлекеттердей эле, эл аралык келишимдерден келип чыккан милдеттенмелерди аткарбоо максатында мыйзам чыгаруучулукка шилтеме жасабоо керек.

Кээ бир учурларда, мисалы, Кыргыз Республикасы күчүнө кирген көп тараптуу эл аралык келишимге кошулса, милдеттүүлүккө макулдугун бергенге чейин ушул келишим менен өзүнүн мыйзам чыгаруусун ылайыкташтыруусу керек.

«Мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара мамилелерин жөнгө салуунун, укуктук камсыз кылуунун механизми» аттуу үчүнчү глава үч бөлүмдөн турат

жана айрым ыйгарым укуктарды жергиликтүү өз алдынча башкарууга мыйзам чыгаруу жагынан өткөрүп берүү маселелери каралат.

Үчүнчү бөлүмдүн «Кыргыз Республикасында жана чет өлкөлөрдө жергиликтүү өз алдынча органдарына айрым мамлекеттик ыйгарым укуктарды өткөрүп берүүнү мыйзам чыгаруу жагынан жөнгө салынуусу» аттуу биринчи бөлүмүндө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына айрым мамлекеттик ыйгарым укуктарды мыйзам тарабынан берүүнүн юридикалык тажрыйбасы көбүрөөк эффективдүү болгондугу белгиленет.

Мамлекеттик бийлик органдары өзүнүн иш-аракетин жүзөгө ашырууда алар тарабынан ыйгарым укуктарды төмөндөрүк болгон аймактык деңгээлде ишке ашыруунун зарылдыгы келип чыгат. Негизинен бул көйгөйдү чечүүнүн эки жолу бар. Биринчиси – жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аймагында мамлекеттик ыйгарым укуктарды аткара турган өзгөчө мамлекеттик түзүмдөрдү түзүү. Экинчиси – Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын негизинде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына мамлекеттик ыйгарым укуктарды энчилөө.

Тажрыйбада бул эки ыкма тең колдонулат. Биринчиси жогоруда айтылып кеткен вертикалдуу аткаруу бийликтин бирдиктүү тутумун түзүү мүмкүнчүлүктөн башка дагы төмөнкү артыкчылыктары бар: 1) мамлекеттик бийликти калкка жакындаттыруу; 2) жергиликтүү жааматтарда иштердин жүрүшү жөнүндө мамлекеттик бийлик органдарын толук жана терең маалыматтоо; 3) жергиликтүү өз алдынча башкаруу аймактарына караганда кеңирээк аймактарды, б.а. аймагында бир гана жергиликтүү жамаат эмес, мисалы, бир нече же мүмкүн ондогон жергиликтүү жамааттары бар ички облустук региондорду комплекстүү жана социалдык-экономикалык өнүктүрүү мүмкүндүгү.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары өткөрүлүп берилген ыйгарым укуктарды жүзөгө ашыруу боюнча мамлекеттик бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ортосундагы өз ара аракетинде эң эле курчтуу көйгөй болуп бүгүнкү күндөгү каржылоо маселеси саналат.

Албетте, конкреттүү ыйгарым укуктарды жана тийиштүү финансылык камсыздоону өткөүп берүү жөнүндө мыйзамдын жоктугу бийлик органдардын ортосундагы ушул маселе боюнча келип чыккан карама-каршылыктарды чечүүгө мүмкүндүк бербейт.

Мындай кырдаал, биздин көз карашыбыз боюнча, мамлекеттик да, жергиликтүү да деңгээлде мамлекеттик бийлик органдардын жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына берилген мамлекеттик ыйгарым укуктардын каржылоонун жетишпегендиги үчүн жоопкерчилигинин эч кандай механизмдери каралбагандыгы үчүн мындай жагдай бар болуп жатат, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өздөрү ушул

органдарына түздөн-түз таасир тийгизе турган экономикалык категориялар каралат.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун экономикалык негизин мамлекеттик менчикте болгон жана жергиликтүү өз алдынча органдарынын башкаруусуна өткөрүлүп берилген муниципалдык менчик, жергиликтүү каржы, мүлк жана муниципалдык түзүмдүн калкынын керектөөсүн канааттандырганга жумшалган мыйзамга ылайык башка мүлк түзөт.

Мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өз ара мамилелерине түздөн-түз таасир тийгизген бир катар экономикалык категориялар бар. Негизги категориялары болуп муниципалдык менчик, менчиктештирүү, инвестициялык ишмердик жана ишкердик иш эсептелинет. [Акмалова А.А. Особенности правового регулирования и организации местного самоуправления в Российской Федерации (теоретико-методологический аспект). [Текст]: Автореферат дисс. докт. юрид. наук. – М., 2003. – С.13.]

Мамлекеттик бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча органдардын өз ара аракеттенүүсүндө эң чоң көйгөйлөр туракжай-коммуналдык чарба (ТКЧ) чөйрөсү жана муниципалдык кыймылсыз мүлк менен байланыштуу, аларды кармап туруу толугу менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жатат. Туракжай-коммуналдык чарба чөйрөсүндө реформаларды жүргүзүү маселеси көптөн бери актуалдуу болуп келе жатат.

Жалпыга белгилүү болгондой, акыркы жыйырма жыл бою туракжай-коммуналдык чөйрөсү начарлап келе жатат. Аны жумушчу абалда кармоо үчүн бүгүнкү күндө мурункуга караганда көбүрөөк каражаттардын чыгымдалышын талап кылат. Мисалы, эгерде бардык деңгээлдеги бюджеттерден ТКЧ дотацияларына 2000-2010 жылдары ИДӨнүн 1,3-1,7% чыгымдалса, ал эми акыркы бир нече жылдын ичинде бул көрсөткүч 7% га жакындады. [Отчет о работе Национального агентства Кыргызской Республики по делам местного самоуправления за 2016 г. [Электронный ресурс]: <http://www.namsu.org.kg>. – Загл. с экрана.]

Турак жай-коммуналдык чарбанын ишмердигин жөнгө салуунун маанилүү элементи болуп жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдар, кызмат көрсөтүүчүлөр жана керектөөчүлөрдүн ортосунда келишимдерди түзүү тартибин, алардын шарттарынын аткарылышын көзөмөлдөө, жана ошондой эле турак жай фондунун абалын жана түрлүү менчик формадагы болгон коммуналдык объектилерди көзөмөлдөө болуп эсептелинет. Бул иш-милдеттер жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жүктөлөт. Бирок түзүлгөн турак жай инспекция органдары көпчүлүк убакта формалдуу түрдө иш жүргүзөт, чындыгында келишимдерди түзүү тартибин

местного самоуправления. [Текст]: Автореф. дис... канд. юрид. наук. / Ю. В. Капитанец - С. 142.]

Мыйзам чыгаруучулук жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ыйгарым укуктарын мамлекеттик бийликтин органдарына ыйгарып берүүгө мүмкүнчүлүгүн карабайт. Бирок Кыргыз Республикасынын жергиликтүү өз алдынча башкаруу мыйзамдарында кайтарым ыйгарым берүү иш тажрыйбасы чынында эле калыптанып калды, анткени мындай жөнгө салуунун зарылдыгы пайда болду.

Кыргыз Республикасынын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» мыйзамында чындыгында жергиликтүү өз алдынча башкаруу тараптан мамлекеттик бийлик органдарын карата кайтарым ыйгарым берүү мүмкүнчүлүгү айтылган. Анын үстүнө, өткөрүп берүү бир нече шарттар менен негизделген. Мисалы, Кыргыз Республикасынын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» мыйзамында төмөнкү жоболор камтылган:

- эгерде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жергиликтүү маанидеги маселелер боюнча айрым ыйгарым укуктарын аткара албоо учурда алар ошол ыйгарым укуктарын мамлекеттик бийлик органдарына материалдык жана финансылык каражаттар менен кошо өткөрүп берүүгө укуктуу;

- эгерде материалдык жана финансылык ресурстардын жоктугу жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүдөгү айрым ыйгарым укуктарын аткара албай тургандыгынын жападан-жалгыз себеби болсо, мамлекеттик бийлик органдары көрсөтүлгөн ыйгарым укуктарды тийиштүү камсыздоосу жок кабыл алыш керек;

- мамлекеттик бийликтин органдары жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан өткөрүлүп берилген ыйгарым укуктарды жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүк органынын тийиштүү чечими бар болгондо гана кабыл алат.

Мамлекеттик бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча органдарынын тең укуктуу кызматташтыгынын жардамы менен гана жана жалпы мамлекеттик кызыкчылыктар жана ар бир жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдын кызыкчылыгы эсепке алынуу менен эффективдүү жергиликтүү өз алдынча башкаруунун тутуму курулат.

«Мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өз ара мамилелеринин экономикалык негиздери: эл аралык-укуктук тажрыйба» аттуу изилдөөнүн төртүнчү главасы эки бөлүмдөн турат.

Төртүнчү главанын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун экономикалык негизинин укуктук жөнгө салынуусу» аттуу биринчи бөлүмүндө мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу

ыйгарым укуктарды эффективдүү эмес жүзөгө ашыруу үчүн алардын жоопкерчилик механизми да иштебейт.

Бул маселени чечүү үчүн жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан жүзөгө ашырылып жаткан мамлекеттик ыйгарым укуктарды текшерип чыгуу керек деп айтсак болот. Биринчи кадам катары жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын аларга берилген айрым мамлекеттик ыйгарым укуктарды каржылоодо бул максатка багытталган чыгымдарды абсолюттук суммада көрсөтүү менен өз алдынча ыйгарым укуктарды керектөөлөрүн таап көрсөтүү болуш керек.

Экинчи кадамы катары жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан берилген мамлекеттик ыйгарым укуктарды жүзөгө ашырууну анализдөө болуш керек, анализдин максаты берилген каражаттарды жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан пайдалануунун эффективдүүлүгүн аныктоо.

Ушунун негизинде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан жүзөгө ашырылып жаткан мамлекеттик ыйгарым укуктарды каржылоо планын айрым беренелер боюнча чыгымдардын ченемин көрсөтүү менен түзүү керек.

Ушул жоболордун жүзөгө ашыруусу мамлекеттик бийлик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын өз ара жоопкерчиликти так жөнгө салынган механизми аркылуу камсыздальыш керек.

Үчүнчү главанын «Мамлекеттин жергиликтүү өз алдынча башкарууга таасир этүү формалары» аттуу экинчи бөлүмүндө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына берилген компетенцияны жүзөгө ашыруу укугу каралат.

Ыйгарым укуктарды жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун иш аракетинин айрым жактарын жөнгө салуунун төмөнкү өз ара байланышкан формаларын белгилеп кетсек болот:

- жергиликтүү өз алдынча башкаруунун алып баруу предметтерин жөнгө салуу;

- жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына айрым мамлекеттик ыйгарым укуктарын берүү;

- жергиликтүү өз алдынча башкарууну ресурстары менен камсыз кылуу;

- жергиликтүү өз алдынча башкаруунун иш аракетин координациялоо;

- жергиликтүү өз алдынча башкаруунун мамлекеттик көзөмөлү.

[Капитанец Ю. В. Правовые основы и организация взаимодействия органов государственной власти и местного самоуправления. [Текст]: Автореф. дис... канд. юрид. наук. / Ю. В. Капитанец - Саратов, 2002. - С. 113.]

Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ыйгарым укуктарын түзүү көйгөйү «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» мыйзамын кабыл алуусу менен чечилүү керек болчу. Аталган мыйзамда 18 берененин аталышы «Жергиликтүү маанидеги маселелер». Бул беренедө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагына жергиликтүү маанидеги маселелер, ошондой эле жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына бериле турган айрым мамлекеттик ыйгарым укуктар кирет. Байкап кетсек, бул берененин туюндурмасы так эмес, анткени алып баруу предметтери – иш аракет чөйрөсү, ал эми айрым ыйгарым укуктар – укуктар жана милдеттер.

Жогоруда аталган мыйзамга ылайык, мектепке чейинки билим берүүнүн, жалпы негиздик жана кесиптик билим берүүнүн муниципалдык мекемелерин уюштуруу, күтүү жана өнүктүрүү жөнүндө белгиленет. Ошону менен бирге муниципалдык билим берүү мекемелерди күтүү, кайра уюштуруу, жоюу боюнча жергиликтүү өз алдынча органдардын өзгөчө компетенциясы көрсөтүлөт. Кыргыз Республикасынын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» мыйзамы кабыл алынган кийин жогорку жана кесиптик билим берүү мекемелерин күтүү боюнча бийликтин жергиликтүү органдардын ыйгарым укугу жок болуп кеткендигин анык.

Ошентип, Кыргыз Республикасында «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» мыйзамында бекитилген жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ыйгарым укуктарынын укуктук негизи так эмес жана кемчиликтүү. Мындан тышкары, ыйгарым укуктардын сапаттык мүнөзү иштелип бүтө элек.

Демек, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ыйгарым укуктарын колдонуу тармактарына жана чөйрөсүнө жараша кодификациялай турган Муниципалдык кодексти даярдоо зарылчылыгы жөнүндө ойдун жактоочуларын колдоо керек деген ойдобуз.

Мамлекеттик бийлик органдардын жергиликтүү өз алдынча башкарууга «өйдө-төмөн» белгиси боюнча жүргүзүлгөн кийинки таасир этүү формасы – бул координация. [Капитанец Ю. В. Правовые основы и организация взаимодействия органов государственной власти и местного самоуправления. [Текст]: Автореф. дис... канд. юрид. наук. / Ю. В. Капитанец - Саратов, 2002. - С. 115.]

Координация процессинде кызыкчылыктар боюнча макулдашуудагы жалпы керектөөнү калыптануу үчүн шарттар түзүлөт, бул жалпы кызыкчылыктын түзүп чыгуусуна түрткү болот. Ошондуктан координациялык байланыш эки жактан тең болгон мүнөзгө ээ жана мамиленин катышуучуларында ар кыл керектөөлөрү болгондо да субъекттердин өз ара кызыккандыгына негизделет. Бул тике гана эмес, ошондой эле кайтарым байланыш, башкача айтканда эки тарап жигердүү аракеттенген субъектер катары болушат. Ошондуктан, башкаруу

органдардын ортосунда келип чыккан координациялык мамилелер «кызматташтык» категориясынын чегинде каралышы мүмкүн.

Ошондой болсо да, мамлекеттик жана муниципалдык органдарынын өз ара мамилелеринин тутумунда координациянын маанилүү ролуна карабастан, алардын өз ара аракеттенүүсүнүн бул формасы мамлекеттик деңгээлде тийиштүү юридикалык бекитүүнү алган жок. Кыргыз Республикасынын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» мыйзам ассоциацияларды жана бирликтери түзүүдө бийликтин жергиликтүү органдары муниципалдык менчикте болбогон чарба субъекттери менен болгон горизонталдык байланыштарынын мамилелерди белгилейт. Ал эми «мамлекеттик бийлик органы – жергиликтүү өз алдынча башкаруу» мамилелери тууралуу айтсак, аларды мүнөздөө үчүн мыйзам чыгаруучу көмөк көрсөтүү категориясын колдонууну артык көрөт.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын иш аракетин мамлекеттик көзөмөлдөө формаларын изилдөөдө жалпы элдик бийликтин ар кыл деңгээлдеринин ортосундагы ыйгарым укуктардын жөнгө салынбаган чектөөлөрдүн принциптери тууралуу концептуалдуу маселесине кайрадан кайтуу керек. Ушуга байланыштуу аларды жүзөгө ашыруусун камсыз кылуунун механизмдер маселелери жөнгө салынбаган бойдон калып жатат, мисалы – өткөрүлүп берилген мамлекеттик ыйгарым укуктарды жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон мамлекеттик материалдык жана финансылык каражаттардын ар бири жергиликтүү башкаруу органга жеткирүү маселеси, мамлекеттик ыйгарым укуктарды жүзөгө ашыруунун мамлекеттик көзөмөлдөө формаларынын маселеси.

Үчүнчү главанын «Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун мамлекетке таасир этүү формалары» аттуу үчүнчү бөлүмүндө мамлекеттик бийлик органдарынын компетенциясына тиешелүү болгон кандайдыр бир маселени чечүү зарылдыгы болгондо жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдар жактан демилгеленген мамлекеттик бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өз ара аракеттенүүсүндөгү «төмөн-өйдө» мамилелери каралат.

Мындай маселелерге төмөнкүлөр кирет:

- 1) мамлекеттик бийлик органдарына жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын сунуштары жана кайрылуусу;
- 2) мамлекеттик бийлик органга карата доо коюу менен сотко кайрылуунун аркасында жергиликтүү өз алдынча башкаруунун мыйзамдуу укуктарын коргоо;
- 3) жергиликтүү өз алдынча башкарууга мамлекеттик бийлик органдарынын ыйгарым укуктарын берүү;
- 4) мамлекеттик бийлик органдарына жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ыйгарым укуктарын берүү. [Капитанец Ю. В. Правовые основы взаимодействия органов государственной власти и